

CĂLĂTORI FRANCEZI PRIN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Mutațiile fundamentale în echilibrul de forțe din estul Europei în timpul sec. al XVIII-lea, dilatarea Europei și recuperarea spațiului oriental în răstimpul acestui veac și începutul celui următor, au determinat un interes particular al Occidentului pentru aceste teritorii străbătute de un număr mare de călători care ulterior și-au redactat și publicat impresiile de călătorie. În contextul efortului de recuperare a Europei orientale făcut de occidentali, interesul francezilor asupra spațiului românesc se asociază mentalității generale occidentale, specifică unei “etape de documentare”¹ ce urmărea cunoașterea complexă a regiunii din punct de vedere economic, politic, militar, etnic și confesional precum și al stadiului de civilizație al națiunilor care trăiesc aici.

Cu rare excepții, centrul și sud-estul Europei nu constituiau un scop final al călătoriei ci doar o necesitate fatală a itinerarului. Aceste zone devin un intermediar între Rusia, Anglia și Franța și un drum german către Orientul apropiat sau îndepărtat. De aceea călătoriile ce au ca axă fluviul Dunărea vor fi extrem de utile țărilor române care nu pot fi evitate de francezii care trec pe aici deceniile trei și patru ale sec. al XIX-lea. Este cazul baronului d’Haussez și mareșalului Marmont, lui Edouard Thouvenel și Saint-Marc Girardin, lui Anatole de Demidoff și Xavier Marmier ca să amintim numai pe câțiva voiajori la care vom face referire mai jos și care, urmând un traseu dunărean, cuprind în impresiile lor și descrieri ale spațiului românesc. Contactul cu aceste teritorii, impresia produsă prin contact și consemnată se constituie ca o sursă valoroasă pentru descoperirea alterității atunci când observatorul are posibilitatea să facă comparații între realitatea punctului de contact de pe itinerar și realitatea locului de unde pleacă – Franța în cazurile urmărite de investigația noastră.

În categoria călătorilor francezi în spațiul românesc am reținut pe cei care au avut un statut itinerant în condițiile în care timpul de ședere aici nu a fost unul îndelungat fiind determinat firesc de necesitatea parcurgerii traseului cu mijloacele de locomoție specifice epocii. Mărturia lor asupra realităților întâlnite am grupat-o pe trei paliere temporale care corespund unor etape istorice distincte din evoluția societății românești. Luând ca punct de referință data apariției în Franța a primei ediții, am avut în vedere faptul că există un segment temporal uneori deloc neglijabil între data efectuării călătoriei și data comunicării în Franța a acestei experiențe de călătorie.

Am situat într-o primă investigație un grup de călători care și-au publicat impresiile într-un interval de timp cuprins între anii mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu și începutul domniilor regulamentare în Principatele dunărene. În al doilea decupaj cronologic mai substanțial am analizat oferta călătorilor care și-au publicat relațiile de călătorie în timpul domniilor regulamentare până la debutul crizei orientale care a avut ca efect războiul Crimeii. În ultimul segment cronologic am analizat călătoriile franceze în anii acestui război și în perioada premergătoare Unirii Principatelor.

Pentru cei mai mulți călători care își comunică impresiile de călătorie în Franța în deceniile II-III ale secolului al XIX-lea, țărilor române nu sunt vizate în mod expres ci sunt descrise ca un segment de itinerar spre destinația finală care poate fi după caz Imperiul Otoman sau Rusia. Tipologia călătoriilor publicate în acest răstimp dar efectuate într-o

¹ Vasile V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în sec. al XIX-lea*, Buc., 1929, vol. I, p. 107

perioadă anterioară este diversă. Întâlnim călătorii științifice întreprinse de savanți francezi (minerologul Franc-Sulpice Beudant), călătorii ale exilaților francezi victime ale Revoluției franceze sau Restaurației bourbonice (contele Auguste de Lagarde, respectiv frații Antoine și Barthélemy Bacheville) sau călătorii diplomatice ce înregistrează evenimente politice sau militare din aceste zone (J.M. Tancoigne, Robert Walsh, baronul Félix de Beaujour etc.).

Seria călătoriilor analizate este deschisă de profesorul de mineralogie la Universitatea Cambridge, Edouard-Daniel Clarke, a cărui operă a fost tradusă în franceză și publicată la Paris în 1813². În cursul călătoriei sale în Rusia și Turcia din anul 1800 el face sumare referințe la Cetatea Albă și Chilia și amintește că incursiunile lui Pasvan-oglu l-au determinat să ceară ambasadei engleze la Poartă o escortă care să-l protejeze de eventualele atacuri în drumul de la Iași la Odessa³.

Scrisorile din Persia și Turcia asiatică publicate în anul 1819 de J.M. Tancoigne, atașat al ambasadei franceze în Persia, conțin descrieri ale așezărilor din Principatele dunărene, etape ale drumului pe care diplomatul francez le-a făcut la întoarcerea din Orientul îndepărtat⁴. Călătorul face o schiță fugară a Bucureștiului, unde a rezidat cinci zile în septembrie 1809, într-o scrisoare adresată unei corespondente din Franța precizând că a fost primit aici de vechiul său prieten consulul francez Jacques Ledoulx. Ajuns la Iași după o istovitoare călătorie prin așezările Moldovei îl descrie în câteva rânduri remarcând aici câteva locuințe frumoase precum și numărul mare de evrei⁵.

Două relații de călătorie în al căror itinerar au fost incluse și provinciile românești au apărut în Franța în anul 1822. Prima dintre ele, încadrabilă în tipologia călătoriilor științifice a fost făcută în Ungaria în anul 1818 de către geograful francez F.S. Beudant⁶. Având în principal preocupări de istorie naturală, cartea analizează și realitățile din Transilvania concentrându-se asupra compoziției etnice și istoriei locuitorilor de aici. Savantul francez mărturisește că spre regretul său apropierea sezonului ploios l-a forțat să-și anuleze călătoria în Transilvania și Banat⁷. Cu toate acestea autorul surprinde, mai ales în primul volum, mozaicul etnic specific Transilvaniei și face considerații asupra fiecărei etnii⁸.

De cu totul altă factură este călătoria fraților Bacheville în Moldova și ulterior în Muntenia întreprinsă în anul 1817. Cei doi frați Antoine și Barthélemy, sunt siliți să călătorească, mai precis să fugă, din cauza opiniilor bonapartiste și patriotice. "Nu pretind cătuși de puțin un succes literar – scria Barthélemy Bacheville – nu vreau decât să arăt concetățenilor prin relatarea călătoriilor mele, tot ceea ce poți să suferi pentru libertate fără a înceta să o iubești". Emigranții, exilații, proscriși sunt călători care nu pleacă de bună voie și atitudinea lor față de realitatea itinerarului este una specială. Ei nu pot face descrieri obiective fiind preocupați de nenorocirile personale. Însuși titlul lucrării – *Călătoriile fraților Bacheville, foști căpitani de gardă, cavaleri ai Legiunii de onoare în Europa și*

² Edouard-Daniel Clarke, *Voyages en Russie, en Tartarie, et en Turquie*, Paris, Buisson et Arthus Bernard, 1813, vol. I-III. Prima ediție în limba engleză a apărut în anul 1811.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 108; Traducătorul francez citează într-o notă monografia lui Louis Carra apărută în 1781 la Neuchâtel și corectează informația acestuia privitoare la locul de exil al poetului latin Ovidiu care "nu a fost Cetatea Albă ci Tomisul" (p. 124).

⁴ J.M. Tancoigne, *Lettres sur la Perse et la Turquie d'Assie par [...] attaché à la dernière ambassade de France en Perse*, Paris, Nepven, 1819, vol. I-II. N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, Buc., 1928-1929, vol. IV, p. 7, scrie câteva rânduri despre acest călător francez amintind despre o ediție apărută la Londra din anul 1820.

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 268-275; Scrisoarea nr. XXXVI, datată Lemberg, 2 oct. 1809

⁶ F.S. Beudant, *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818 par [...] chevalier de l'ordre royal de la Légion d'honneur. Relation historique*, Paris, Verdière, 1822, vol. I-IV

⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 121

⁸ *Ibidem*, p. 61-88

*Asia, după condamnarea lor de către Tribunalul special al Rhônului în 1816*⁹ – trimite la statutul fortuit al foștilor ofițeri ai lui Napoleon, nevoiți să ia calea exilului pentru a scăpa de poliția Restaurației bourbonice. Implicați în mai multe acțiuni subversive, cei doi frați au izbutit să părăsească Franța în primăvara anului 1817 și, pe ruta München-Varșovia-Cracovia, au ajuns la Iași în luna iunie a aceluiași an¹⁰. Deși, consulul francez de la Iași, avizat de guvernul său de sosirea celor doi fugari în Moldova, a cerut domnitorului Scarlat Callimachi expulzarea lor, ultimul le asigură protecția sa. Domnitorul a trimis dosarul celor doi Porții otomane și, până la sosirea răspunsului, le-a acordat găzduire și o soldă de 50 de galbeni pe lună fiecăruia. Angajați mai apoi ca preceptori ai copiilor unor boieri moldoveni, cei doi frați au prilejul să facă observații asupra țării care le-a oferit ospitalitate. Atmosfera ostilă întâlnită de Barthélemy la curtea spătarului Iancu Canano, întreținută de șicanele micilor slujbași și dezinteresul pentru carte al elevului său, îl va face să părăsească Moldova pentru a se îndrepta spre Constantinopol. La București, unde rămâne câteva zile în mai 1818, el remarcă identitatea între structura politică, socială, și culturală a celor două principate: „aceeași guvernare, aceeași boierime, același cler, sarcinile, impozitele, și nedreptățile sunt aceleași”. Societatea munteană este percepută ca fiind împărțită în trei clase: boierimea, clerul și starea a treia, la care el adaugă și câteva considerații despre starea de înrobire degradantă a țăganilor¹¹.

Despre călătoria ca emigrație vorbește în prefața cărții sale și contele Auguste de Lagarde care și-a publicat în anul 1824 călătoria sa de la Moscova la Viena, indicând în titlu și orașele București și Sibiu ca jaloane ale itinerariului¹². Călătoria sa a fost făcută în anii 1811-1813 și în cuvântul înainte autorul avertizează cititorii despre modificările intervenite în țările vizitate în cei doisprezece ani care au trecut. Numeroase pagini descriu, într-un stil epistolar, sejurul contelui francez la București, iar mai apoi drumul său prin Ardeal în primăvara anului 1813. În capitala Țării Românești contactul cu elita boierească i-a permis o radiografiere a societății românești de la începutul domniei lui Ioan Gheorghe Caragea¹³. Din relatarea sa desprindem două imagini angajate într-o relație antitetice: contrastul dintre belșugul natural al Țării Românești (peisaje pitorești și luxuriante, rodnicia și fertilitatea pământului bogății ale subsolului etc.) și incapacitatea guvernanților de a exploata rațional aceste daruri ale naturii. Străbătând câmpia română în drum spre Pitești, el admira fertilitatea naturală a acestui pământ căruia „nu-i lipsește pentru a fi cultivat decât o populație, iar pentru a fi colonizată aceasta o altă guvernare”¹⁴. Mai târziu, în timpul petrecut în carantina de la Turnu Roșu, el va relua această temă subliniind incapacitatea politică a domnitorilor fanarioți de a proteja industria și agricultura deoarece, trăind permanent sub amenințarea unei „neșteptate înlocuiri”, aceștia nu se vor ocupa decât de ceea ce îi va putea îmbogăți rapid¹⁵. Toți boierii cu care a avut prilejul să se

9 [Barthélemy Bacheville], *Voyages des frères Bacheville, capitaines de l'ex-garde, chevaliers de la Legion d'Honneur, en Europe et en Asie, après leur condamnation par la Cour Prévôtale du Rhône, en 1816*, Paris, Corréard-Ponthieu, 1822. A doua ediție a lucrării, revizuită și îmbogățită a apărut în același an la editura Béchet. Autorul a publicat în 1820 și o petiție adresată Camerei Deputaților prin care cerea revocare pedepsei pronunțate în 1816 în amintirea fratelui său Antoine decedat în cursul acestei călătorii.

¹⁰ *Ibidem*, p. 205

¹¹ *Ibidem*, p. 222-224

¹² Auguste de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermannstadt ou lettres adressées à Jules Griffith ...*, Paris, Treuttel et Würtz, 1824. Născut în anul 1780, autorul a fost general și diplomat francez. Aflat în exil, s-a pus în serviciul Rusiei participând chiar la campania împotriva lui Napoleon din 1812. Se întoarce în patrie în 1815 și este numit ambasador în Spania și Bavaria. Lucrarea a fost publicată și la Londra în anii 1825 și 1831, precum și în limba germană la Heidelberg (1825). Textul ediției din 1831 în limba engleză este oarecum modificat de autor. Vezi analiza comparativă a celor două versiuni la Constantin I. Karadja, *Contele de Lagarde și călătoria sa în Revista istorică*, IX, 1923, nr. 1-3, p. 6-10

¹³ Vezi Dan A. Lăzărescu, *Imaginea poporului român în conștiința europeană 1821-1834*, Buc., 1999, [vol. IV], p. 154-166

¹⁴ Auguste de Lagarde, *op. cit.*, p. 349

¹⁵ *Ibidem*, p. 359-361

întrețină l-au asigurat că românii se trăgeau din romanii exilați în vechea Dacie după cum o dovedește numele de “romun” pe care și l-au dat întotdeauna localnicii precum și denumirea “Tsara Roumaneska”. Limba română, scria el, este derivată din latina coruptă și este amestecată cu cuvinte slavone, turcești și tătărești¹⁶. În mai 1813 călătorul francez, întovărașit de logofătul Constantin N. Dudescu, vizitează târgul Sibiului, palatul și “biblioteca magnifică” a guvernatorului Transilvaniei baronul von Brukental. Călătorind prin Transilvania pe ruta Orăștie-Deva-Făget-Lugoj-Timișoara-Arad el face scurte descrieri ale acestor așezări subliniind că locuitorii vorbeau aceeași limbă ca în Țara Românească. Prin fizionomie, port, obiceiuri și limbă țărani români – “urmașii Cezarilor și Ciceronilor” – îi apar ca reprezentanții cei mai autentici ai foștilor stăpâni ai lumii. Referindu-se la ei, Lagarde făcea o interesantă comparație cu francezii siliți să plece în exil în Rusia în urma revocării Edictului de la Nantes și care și-au păstrat aici limba și portul specific epocii lui Ludovic al XIV-lea¹⁷.

În toamna anului 1819, artistul francez Louis Dupré (1789-1836) – elev al ilustrului pictor francez Louis David – a călătorit prin Țara Românească și mai apoi prin Transilvania venind de la Constantinopol. Până în apropierea Bucureștiului el s-a aflat în alaiul ultimului domnitor fanariot Mihai Șuțu care venea de la Constantinopol pentru a ocupa tronul Moldovei. Relația sa de călătorie, publicată în anul 1835¹⁸, conține date biografice ale domnitorului, evidențiind ascensiunea sa la tronul Moldovei și mai apoi exilul în Rusia, Italia și Franța intervenit după evenimentele anului 1821. Între desenele anexate regăsim portretul în culori al lui Mihai Șuțu îmbrăcat în costum oriental cu caftan împlănit precum și al fiicei sale Elena. Artistul francez mai face referiri și la alaiul domnitorului care prin amestecul de costume turcești, grecești și poloneze i-a fost o bună sursă de inspirație în desenele sale. Pitorescul cortegiu este desenat la sfârșitul textului într-o vinieta în care alături de moldoveni, tătari și albanezi autorul se înfățișează pe sine în costum francez pentru a da “un contrast în plus ansamblului”¹⁹. Drumul prin Ardeal este schițat sumar făcând referire la trecerea sa prin Brașov și Cluj în octombrie 1819 spre Pesta și Viena²⁰.

Alături de lucrările de informare despre Turcia europeană, publicate în Franța în anii războiului ruso-turc din 1828-1829, au apărut acum și mărturii ale călătorilor care au trecut prin această zonă. Încă din anul 1827 Pierre-César Briand a publicat, în a doua ediție, o culegere de călătorii efectuate prin Europa care conține și o călătorie prin Principatele dunărene pe ruta Iași-București-Sofia²¹. În spațiul extracarpatic călătorului îi rețin atenția doar cele două capitale de pe traseu pe care le descrie făcând referire la arhitectura lor, îmbrăcămintea și obiceiurile boierilor. Notele despre Țara Românească – numită “Le Perou des Fanariotes” – fac referire la regimul de exploatare fiscală instituit de “grecii veniți de la Constantinopol” care se îmbracă cu eleganță și exploatează resursele interne ale țării²².

Un alt călător de renume din această perioadă este englezul Robert Walsh autorul unui *Voiag în Turcia și la Constantinopol* tradus în limba franceză și publicat la Paris în anul 1828²³. Cleric de formație, autorul a fost atașat al ambasadei lordului Strangford și

¹⁶ *Ibidem*, p. 323

¹⁷ *Ibidem*, p. 383

¹⁸ Louis Dupré, *Voyage à Athènes et à Constantinople, ou Collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans, par [...], élève de David*, Paris, Dondey-Dupré, 1825. Anul înscris pe copertă (1825) este tipărit greșit deoarece autorul amintește la pagina 49 de evenimente petrecute un deceniu mai târziu.

¹⁹ *Ibidem*, p. 51

²⁰ *Ibidem*, p. 52

²¹ Pierre-César Briand, *Les jeunes voyageurs en Europe ou description raisonnée des divers pays compris dans cette partie du monde, Seconde édition, revue, corrigée et augmentée par P.C.*, Paris, Thiériot, 1827, vol. III

²² *Ibidem*, *Scrisoarea XXX*, p. 88

²³ R. Walsh, *Voyage en Turquie et à Constantinople par [...], attaché à l'ambassade de lord Strangford. Traduit de l'anglais par H. Vilmain et E. Rives attachés au Ministère des Affaires Étrangères*, Paris, Moutardier, 1828. Traducerea a apărut concomitent cu publicarea variantei engleze la Londra de către F. Westley și A.H.

după un sejur în capitala Imperiului otoman se reîntoarce acasă. În prefață afirma că a ales să străbată Bulgaria, Țara Românească, Transilvania și Austria urmărind traseul regelui Darius în căutarea sciților nord-pontici, traseu care considera că va fi urmat și de armatele ruse în drum spre Constantinopol. Drumul i se pare incomod. Amintirea călătoriei de la Giurgiu la București, efectuată cu rapidele căruțe de poștă, i-a inspirat o litografie în care acestea sunt reprezentate străbătând un drum periculos presărat cu numeroase cruci de morminte²⁴. Face apoi o descriere a Bucureștiului unde remarcă contrastul dintre lux și mizerie și amestecul pestriț de “europeni și orientali” diferențiați după îmbrăcăminte. Pe de altă parte portul țăranilor întâlniți în drumul spre Turnu Roșu îi probează că ei sunt urmașii romanilor și vorbesc limba latină iar pentru a fi mai convingător transcrie câteva expresii latine folosite de interlocutorii săi și traducerea lor în limba franceză²⁵. La părăsirea țării, în carantina de la Turnu Roșu, el schițează istoria celor două principate. Rândurile scrise de el fac referire la originea locuitorilor, denumirea țărilor române²⁶, confruntările cu turcii în evul mediu și istoria mai recentă a domnitorilor fanarioți. Sunt descrise și comunitățile de ȝigani întâlnite care trăiesc în ignoranță și barbarie făcând comparație între statutul lor juridic în Principate respectiv în Transilvania. În Transilvania trece prin Sibiu fiind interesat mai ales de originea sașilor și progresele Reformei în rândul acestei comunități²⁷. Voiajul său urmează cursul Mureșului și ajungând la Deva este surprins să constate că locuitorii de aici vorbesc limba latină. Prin Arad se îndreaptă spre Budapesta unde remarcă frumusețea bisericii românești semnalând totodată și apariția primului volum dintr-un “dicționar al limbii române”. El concluzionează că atunci când această operă va fi încheiată ea “va oferi savanților lucruri curioase”²⁸.

Publicarea acestor impresii de călătorie în Franța a fost imediat semnalată cititorilor de două numere ale ziarului *Le Globe*. “Orice fel de informație despre starea actuală a unei țări devenită în acest moment teatrul unui război atât de important ca acela dintre ruși și turci - se arăta în numărul din 26 iulie 1828 al ziarului – nu poate să nu intereseze publicul mai cu seamă că ele îi sunt oferite de această călătorie [...]”²⁹. Drumul prin Țara Românească și Transilvania este analizat în numărul următor al ziarului care reproduce și expresiile în latina vulgară folosite de țăranii români transcrise de R. Walsh. Se apreciază că armonia dintre catolicii și reformații din Transilvania are ca bază egalitatea în drepturi civile care există pentru toți. Ziarul recomandă această lucrare publicului francez pentru “interesul faptelor și modul simplu în care sunt povestite”³⁰. Devenind cotidian în 1830, acest ziar va avea în vedere evenimentele politice și militare de la gurile Dunării. De asemenea, numărul din 11 aprilie 1830 face o recenzie a călătoriei diplomatice, făcută în Orient din ordinul guvernului francez de V. Fontanier³¹.

Davis. Călătoria lui Walsh a fost reunită în 1855 într-o culegere de călătorii în Europa având textul revăzut și tradus de Albert Montémont.

²⁴ *Manière de courir la poste en Valachie, Ibidem*, p. 175

²⁵ (*Pone fen- Mettez du foin, Sunt multi innumerabili- Il y en a beaucoup, Non soror domine esti, uxor – Ce n'est point ma soeur, c'est ma femme*), *Ibidem*, p. 200

²⁶ Autorul crede că denumirea Valahia ar deriva de la numele “generalului roman Flaccus” și pentru a fi mai convingător citează un vers din poetul latin Ovidiu, *Ibidem*, p. 206

²⁷ Se prezintă și o litografie reprezentând un țăran sas reformat, *Ibidem*, p. 270

²⁸ *Ibidem*, p. 302. Este vorba de *Lexiconul de la Buda* (1825), primul dicționar explicativ și etimologic al limbii române tipărit care are printre autori pe Samuil Micu și Petru Maior.

²⁹ *Le Globe. Recueil philosophique et littéraire*, tom VI, nr. 79, 26 iulie 1828, p. 571

³⁰ *Ibidem*, nr. 80, p. 579

³¹ V. Fontanier, *Voyages en Orient, entrepris par l'ordre du gouvernement français de l'année 1821 à l'année 1829*, Paris, Librairie universelle, 1829. Puține referințe la țările române în această lucrare care se ocupă în special la evenimentele politice care au urmat după semnarea Convenției de la Akkerman (25 sept./7 oct. 1826). Se preciza că Rusia nu avea în vedere la acea dată în mod special Principatele dunărene considerate ca fiind “distrușe de război, locuite de o populație rară și leneșă și a căror producție agricolă ar fi fost inferioară celei din Basarabia, Crimeea și malurile Azovului” (p. 59).

Tot în timpul conflictului ruso-turc din 1828-1829 apar și memoriile baronului Louis-Auguste Félix de Beaujour (1763-1836) ce rezumau impresiile sale în urma călătoriei în Turcia făcută în timpul Revoluției franceze³². În prefață nobilul francez arăta că acest conflict l-a determinat să publice și observațiile militare adunate în timpul sejurului său deoarece observațiile legate de activitatea comercială le-a publicat în anul 1800 la reîntoarcerea sa în Franța. Ele fac referire în principal la sistemul de fortificații și garnizoane care existau pe granițele Turciei dar cuprind și descrieri ale Principatelor dunărene, Serbiei și Bulgariei. Prezentarea liniei de apărare a Dunării urmărește enumerarea fortificațiilor existente pe ambele maluri ale fluviului până la vărsarea lui în mare. Pe acest parcurs, în câmpia română, călătorul evidențiază contrastul dintre pitorescul zonei ilustrat de unduirea lanurilor de grâne și precaritatea condițiilor de locuit ale oamenilor pe care i-a întâlnit³³. De altfel imaginea cadrului natural pitoresc al țărilor române contrapusă condiției modeste a locuitorilor o vom regăsi și la alți călători francezi de mai târziu. Cu toate acestea, fizionomia țăranilor îi place nobilului francez deoarece îi amintește de originea ilustră a acestora. Este denunțat apoi spoliatorul regim fiscal instituit de domnitorii fanarioți care, spune el, par să administreze țara mai mult pentru profitul turcilor și al lor personal decât pentru bunăstarea locuitorilor³⁴. Notele despre Principate se încheie cu o evaluare a potențelor geostrategice ale lor în conjunctura creată de ridicarea Rusiei la rang de mare putere în secolul al XVIII-lea, amenințând acum integritatea Imperiului otoman și liniștea Europei. Între soluțiile propuse care ar bara drumul rușilor către Constantinopol este enumerată și crearea unui stat independent format din Moldova și Țara Românească. În opinia sa această entitate politică “ar întrerupe linia de comunicații între Rusia și Turcia și ar îndepărta de Europa aceste războaie eterne care o tulbură și o amenință în fiecare moment”³⁵.

În perioada domniilor regulamentare primele călătorii franceze care ating teritoriul românesc sunt călătoriile ale exilului. Revoluția franceză de la 1789 și mai apoi Restaurația au dat fiecare câte o promoție de exilați din care, așa cum am văzut, unii (Auguste de Lagarde, respectiv frații Bacheville) au străbătut țările române și ulterior au publicat descrieri ale realităților întâlnite. Similar s-au petrecut lucrurile în urma Revoluției din iulie 1830 când unii din partizanii fostului rege Carol al X-lea au călătorit în Europa asumându-și acest statut fortuit în chiar titlul lucrărilor publicate. În această calitate, Charles Lemerrier de Longpré, baron d'Haussez – autor chiar a unei lucrări intitulate *Filosofia exilului* – și mareșalul Auguste de Marmont, duce de Ragusa au străbătut Banatul și Ardealul în peregrinările lor prin Europa.

Baronul d'Haussez (1778-1854) a fost un personaj de prim plan al scenei politice franceze. Aparținând unei vechi familii regaliste, a fost prefect și consilier de stat în timpul Restaurației iar din august 1829 ministru al marinei și coloniilor în guvernul Polignac. Înainte de Revoluția din 1830, activitatea sa politică a fost urmărită și elogios comentată de ziarele franceze ale timpului³⁶. După aceste evenimente, în aprilie 1831, o instanță de judecată îl va condamna în contumacie la închisoare pe viață. Mai târziu, ziarul *Le Constitutionnel* manifesta o atitudine vehement critică față de lucrarea sa intitulată *Călătoria unui exilat de la Londra la Neapole și Sicilia*. Baronului i se reproșează spiritul partinic al cărții sale și faptul că exilul l-a îndepărtat de tradiția franceză astfel încât el va fi dezavuat chiar de partizanii săi³⁷. Amnistiat în anul 1836³⁸, va reveni în țară, și va publica un an mai

³² Félix de Beaujour, *Voyage militaire dans l'Empire Ottoman ou description de ses frontières et ses principales défenses, soit naturelles, soit artificielles, avec cinq cartes géographiques par le baron [...]*, Paris, Firmin Didot, Bossange, Delaunay, 1829, vol. I-II

³³ *Ibidem*, vol. I, p. 449

³⁴ *Ibidem*, p. 472

³⁵ *Ibidem*, p. 474-475

³⁶ *Journal des débats politiques et littéraires*, 7 februarie 1830; *Le Globe*, nr. 41, 27 martie 1830

³⁷ *Le Constitutionnel, journal du commerce, politique et littéraire*, nr. 49, 18 februarie 1835

³⁸ *Ibidem*, nr. 165, 17 iunie 1837. Ziarul precizează că baronul d'Haussez a beneficiat de amnistia dată de guvernul francez în 8 mai 1836.

târziu memoriile de călătorie în Elveția, Ungaria și Transilvania cu precizarea că ele completează *Călătoria unui exilat...*³⁹. Traseul său în Banat și Ardeal din anul 1831 cuprinde Lugojul, Mehadia, Deva, Sibiu, Alba Iulia, Clujul, Oradea, așezări pe care le descrie făcând de asemenea numeroase remarci asupra locuitorilor provinciei. Conturând o situație precară a Transilvaniei, baronul constata în general redusă apetență către muncă a populației datorată lipsei piețelor pentru desfacerea produselor agricole. Consumul local nu poate remedia această situație deoarece, susținea el, neexistând cumpărători nimeni nu are interes să producă mai mult⁴⁰. Deși a vrut să călătorească și în Țara Românească pentru a studia "ciudățenia" civilizației de aici el face precizarea că a fost împiedicat de carantina severă impusă de epidemia de holeră. Descrierea puțin favorabilă a țării este făcută bazându-se pe "buna credință" a informatorilor săi⁴¹. În saloanele Clujului, emigrantul francez se bucură de ospitalitatea nobilimii căreia îi exprimă recunoștința pentru primirea făcută deplângându-și totodată destinul care "l-a făcut din ministru un proscris"⁴². El lasă o descriere favorabilă a orașului, descriere care contrastează cu modul în care el vede alte localități de pe traseu: Lugojul și Caransebeșul i se par mizerabile, Deva uzurpă numele de oraș, Alba Iulia este comparată cu un târgușor mai mare etc. La explicarea acestei atitudini trebuie luate în discuție diferențele multiple și reale de civilizație existente între lumea celui care elaborează imaginea și lumea realității oglindite. Tributar modelului civilizației urbane pariziene, baronul are o imagine preexistentă atunci când călătorește în spațiul românesc și nu poate înțelege decât negativ realitățile întâlnite aici. În general progresul de tip occidental reprezintă etalonul de bază cu care el măsoară și judecă realitățile din teritoriul pe care-l parcurge.

Spațiul intracarpatic reprezintă un segment din itinerariul călătoriei făcută de un faimos personaj din epoca napoleoneană, mareșalul Auguste- Frédéric de Marmont (1774-1852) care are ca destinație finală Rusia și Orientul⁴³. Fost guvernator al Provinciilor Ilirice în timpul Imperiului, el a fost obligat să părăsească Franța datorită atitudinii avută în timpul Revoluției din iulie 1830 și s-a pus în serviciul Casei de Habsburg. După patru ani de "dulce ospitalitate" la Viena, mareșalul mărturisește că amintirea faptelor trecute l-au determinat să dea un nou sens existenței sale, călătorind pentru a se instrui și a studia realitățile întâlnite renunțând la prejudecăți. Cartea sa a fost bine primită în Franța, apariția succesivă a volumelor fiind semnalată în ziarul *Le Siècle* din 20 august 1837. În numerele următoare ale periodicului francez se face o recenzie favorabilă a lucrării reliefându-i interesul său imediat în contextul evoluțiilor politice ale problemei orientale⁴⁴. De altfel, observațiile mareșalului sunt mai mereu raportate la această problemă, la posibilele conflicte între Austria, Turcia și Rusia. În acest context informațiile sale vizează în principal resursele naturale și economice, topografia zonei, starea fortificațiilor, drumurile de acces, trupele și armamentul din locurile pe care le-a străbătut. Traseul său prin Banat include, la sfârșitul lunii aprilie 1834, Timișoara și teritoriul regimentului de graniță româno-ilirian. Bun cunoscător al problemelor militare din Monarhia habsburgică el face apologia acestor instituții militare de frontieră, fiind convins că ele au contribuit la creșterea nivelului de civilizație și a prosperității populațiilor autohtone⁴⁵.

În Ardeal se dau note asupra ruinelor Sarmizegetusei iar apoi din Hațeg vizitatorul trece prin Deva, Sibiu, Alba Iulia, Turda, Cluj, Dej și Bistrița urmându-și traseul spre

³⁹ Haussez, baron d', *Alpes et Danube ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie par [...] Pour faire suite au Voyage d'un exilé*, Paris, Amboise Dupont, 1837, vol. I-II

⁴⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 305-306

⁴¹ *Ibidem*, p. 315

⁴² *Ibidem*, p. 338-339

⁴³ Auguste de Marmont, *Voyage du maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople dans quelques parties de l'Asie-Mineure, en Syrie, en Palestine et en Égypte*, Paris, Ladvocat, 1837, tom I-IV. Lucrarea a fost reimprimată la Bruxelles (1837-1839) în cinci volume, fiind ulterior tradusă și în italiană, engleză și germană.

⁴⁴ *Le Siècle*, nr. 232, 23 august 1837

⁴⁵ N. Bocșan, *Observateurs français sur les confins militaires autrichiens*, în *The Austrian military border. Its political and cultural impact*, Iași, 1994, p. 10-11

Bucovina. Descrie populațiile întâlnite accentuând maniera în care fiecare etnie își păstrează pecetea originii pentru a rămâne fidelă moravurilor și portului strămoșilor. Grija deosebită pentru păstrarea purității rasei i se pare însăși garanția păstrării societății. El arată că împărțirea pământului între unguri și secui – națiuni considerate învingătoare aici – respectiv sași s-a făcut pe criterii naționale. De aceea, crede el, un ungur, secuilor sau român nu se poate stabili decât cu permisiunea sașilor pe pământul lor⁴⁶. Opinii asemănătoare întâlnim și în monografia consacrată Transilvaniei și locuitorilor săi scrisă de Auguste de Gérando care rezumă informațiile culese de el în timpul călătoriei din anul 1841⁴⁷. Referindu-se la sași autorul susținea că în Ungaria propriu-zisă ei sunt în pericol de a fi maghiarizați, dar aici în Transilvania și-au păstrat neatinsă naționalitatea tocmai datorită teritoriului lor distinct. Pentru a fi mai convingător dă exemplul unui sat sâșesc ai cărui locuitori amestecându-se cu restul populației au devenit unguri sau români. În continuare, vorbind despre secuii din Transilvania, Gérando le elogiaza orgoliul național datorită faptului că o femeie din această rasă nu s-ar căsători niciodată cu un român din rasa vecină și nu ar vorbi o limbă străină. În privința limbii se aprecia că pentru a se înțelege un ungur și un sas folosesc limba română, considerând că printre secuii românii își pierd limba și naționalitatea. Dacă în comitate populația românească o absoarbe pe cea ungurească, în ținutul secuilor întâlnim un număr de secuici de religie greacă care sunt români deznaționalizați conchide el⁴⁸.

Textele călătoriilor în Transilvania în cele două decenii premergătoare revoluției pașoptiste conturează imaginea unei provincii având o populație atomizată în comunități etnice închise. Apoi, modelul oferit de ele presupune un teritoriu fragmentat în trei pe criterii naționale: comitatele nobiliare, ținuturile sașilor și secuilor. În sfârșit, tot teritoriul este locuit de români o “majoritate marginală” dar puternic consolidată prin tradiții și limbă care poartă pecetea grandorii romane. Permanentele dispute între comunitățile etnice, cu deosebire între unguri și sași sau unguri și români întregesc tabloul unei societăți transilvane a învingătorilor, învinșilor și alogenilor⁴⁹.

Spațiul românesc extracarpatic a fost străbătut în deceniile patru și cinci de un număr apreciabil de călători francezi care l-au inclus ca obiect parțial de interes în relatările lor. Organizarea navigației cu vapoare cu abur pe Dunăre⁵⁰ – devenită adeseori axă a itinerariului – a contribuit neîndoiește la accelerarea ritmului călătoriilor franceze înspre Principate. O *Călătorie pe Dunăre de la Pesta la Rusciuc cu vaporul cu aburi* întreprinsă de englezul Michel J. Quin este tradusă imediat și publicată la Paris în 1836⁵¹. Traducătorul francez, J.B. Eyres, remarcă în prefață noutatea acestui tip de voiaj făcut într-o zonă “puțin vizitată de locuitorii Europei occidentale dar care merită atenția lor”. Călătoria este făcută în toamna anului 1834 în compania contelui ungur Istvan Szechenyi care mergea la București pentru a obține aprobarea domnitorului Al. Ghica pentru o serie

⁴⁶ Auguste de Marmont, *op. cit.*, vol. I, p.139

⁴⁷ Auguste de Gérando, *La Transilvanie et ses habitants*, Paris, Comptoir des imprimeurs-unis, 1845, vol. I-II. Lucrarea este reeditată în anul 1850. La scurt timp după apariția primei ediții, George Bariț critica într-o serie de articole din *Foaie pentru minte, inimă și literatură* unele aserțiuni tendențioase ale autorului privitoare la românii din Transilvania. El le pune pe seama influenței venite dinspre rudele sale nemeșii unguri în condițiile în care Gérando era căsătorit cu o contesă Teleki. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, Buc., 1973, vol. I, p. 105; Idem, Buc., 1976, vol. III, p. 85

⁴⁸ Auguste de Gérando, *op. cit.*, vol. II, p. 170

⁴⁹ Vezi articolul nostru *Observatori francezi despre naționalitățile din Transilvania până la 1848*, în *Studii de istoria Transilvaniei. Omagiu Profesorului Pompiliu Teodor*, Cluj-Napoca, 2000, p. 258-262; Statutul politic al ungarilor și românilor din Ardeal este explicat prin relația învingători – învinși și în periodicalul francez *Le Constitutionnel*, nr. 21, din 21 ianuarie 1835.

⁵⁰ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 64 s.q.

⁵¹ Michel J. Quin, *Voyage sur le Danube de Pest à Routhouk par navire à vapeur et notices de la Hongrie de la Valachie, de la Serbie, de la Turquie et de la Grèce*, Paris, A. Bertrand, 1836, vol. I-II. Lucrarea a beneficiat de mai multe ediții în limba engleză precum și o reeditare în limba franceză în anul 1855.

de îmbunătățiri ale condițiilor de navigație pe fluviu⁵². Alături de descrierea “peisajului sălbatic” din localitățile riverane și a fizionomiei locuitorilor, se remarcă și urmele monumentelor ridicate pe pământul vechii Dacii de către romani. Constatând că situația politică a celor două principate este foarte puțin cunoscută, călătorul afirma în mod surprinzător că ele sunt locuite de o populație de origine slavă, profesând religia greacă și animată de o ură veșnică față de turci și simpatii față de Rusia, datorită religiei și originii comune. Acestei afirmații traducătorul îi inserează o notă de subsol în care precizează că locuitorii celor două țări sunt descendenții soldaților pe care Traian i-a stabilit în Dacia, se denumesc pe sine cu numele de “roumanje”, jumătate din cuvintele limbii sunt latine dar folosesc un alfabet slavon⁵³. În continuare sunt analizate câteva prevederi din tratatele de pace de la București (1812) și Adrianopol (1829) considerând că ele sunt etape ale unui plan rusesc de detașare a Principatelor dunărene de sub controlul Porții. Avansul Rusiei spre gurile Dunării precum și demarcația instituită pe fluviu prin sistemul de carantină sunt prezentate ca argumente ale acestui plan⁵⁴.

Rolul sistemului de carantină instituit pe Dunăre este sesizat în termeni asemănători în relația de călătorie, puțin cunoscută în istoriografia română, aparținând scriitorului francez Alphonse Royer⁵⁵. Reîntorcându-se în Franța din Orient el a ales să străbată Țara Românească, munții Carpați și provinciile Austriei orientale și în aceste condiții în noiembrie 1830 a fost nevoit să suporte rigorile carantinei severe de la Giurgiu⁵⁶. De aici, drumul până la București prin “câmpia interminabilă” îi lasă impresia unui “ținut sălbatic” în afara celor câtorva “colibe dezagreabile, fără ferestre făcute din lut și stuf”. Un întreg capitol este consacrat descrierii “Valahiei și bogatei sale capitale aflate sub ocupația trupelor ruse”. Călătorul mărturisește că a văzut aici avangarda armatei ruse care ar fi trebuit să vină să ceară socoteală Franței pentru Revoluția din iulie 1830 și este convins că doar insurecția din Polonia a împiedicat ca militarii ruși să ajungă pe Rin⁵⁷. Notele despre istoria țării Românești sunt vagi. Se amintește printre altele că ea a făcut parte din Dacia romană și în sec. al XIV-lea a fost nevoită să accepte suzeranitatea turcească și o dată cu tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi guvernul rus a început să calce frontierele principatelor. Structura socială a populației îi apare divizată în boieri, negustori, țărani și ȕigani și face câteva considerații asupra fiecărei categorii sociale. Rândurile consacrate boierilor pun în evidență opțiunea unora pentru călătorii în “țările civilizate ale Europei” precum și dorința ca fiii lor să facă studii în Franța și Anglia. Cea mai mare aversiune față de “obiceiurile barbare” ale predecesorilor este remarcată la femeile din clasele superioare care “vorbesc în mod obișnuit limba franceză cu multă grație și ușurință și se îmbracă după moda pariziană”⁵⁸. Călătorul asistă la o reprezentație teatrală, la un carnaval, și frecventând înalta societate bucureșteană a timpului remarcă alături de saloanele orientale “à la turque” și pe cele mobilate “à la française”. Totodată numărul și luxul trăsurilor întâlnite îi prilejuiesc o comparație cu animația care există pe “Boulevard des Italiens” din Paris. În continuare scriitorul francez nu ne oferă detalii despre drumul parcurs în Transilvania spre destinația finală. Oricum, trecerea prin Țara Românească, este conturată ca un episod dramatic al călătoriei sale care a fost făcută pe drumuri aproape impracticabile într-un climat de insecuritate generat de fizionomia bolnăvicioasă a puținilor locuitori întâlniți, epidemia de ciumă și posibile atacuri ale hoților.

Alături de lucrări de sine stătătoare, comunicarea experiențelor de călătorie prin spațiul românesc a fost făcută și prin intermediul presei, mai ușor accesibilă publicului

⁵² *Ibidem*, vol. I, p. 178

⁵³ *Ibidem*, p. 233

⁵⁴ *Ibidem*, p. 235-237

⁵⁵ Alphonse Royer, *Aventures de voyage. Tableaux. Récits et Souvenirs du Levant*, Paris, Dumont, 1837, vol.

I-II

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 182

⁵⁷ *Ibidem*, p. 253

⁵⁸ *Ibidem*, p. 266-267

francez. Încă din anul 1828, periodicul *Le Globe* a publicat în foileton un rezumat a călătoriei reverendului Walsh în Țara Românească și Transilvania⁵⁹. Mai târziu călătoria scriitorului și omului politic francez Saint Marc Girardin a apărut imediat în foileton în *Journal des débats politiques et littéraires*. Prestigiosul ziar parizian dă la iveală în coloanele sale, în anul 1836, o serie de 13 scrisori asupra Principatelor dunărene și a situațiilor lor politice, economice și sociale, reunite mai târziu într-un volum⁶⁰. De asemenea, Edouard-Antoine Thouvenel, viitorul ambasador la Constantinopol în vremea lui Napoleon al III-lea a publicat mai întâi în *Revue des deux mondes* din 15 mai 1839 o lucrare mai restrânsă intitulată *La Valachie en 1839*. Este o scriere relatând călătoria sa pe Dunăre din 1836, mai întâi în Banat, la Mehadia, apoi în Țara Românească în compania spătarului Constantin Ghica, fratele domnitorului muntean. Această variantă va fi republicată anul următor, într-un volum la editura pariziană Arthus Bertrand⁶¹.

Un alt influent ziar francez *La Presse*, publicat cu începere din 1 iulie 1836 sub redacția lui Emile de Girardin, a înserat în coloanele sale o serie de note informative despre Principate. Foiletonul periodicului francez din octombrie 1842 conține descrierea unei călătorii făcută de la Constantinopol la Viena pe Dunăre. De la bordul vasului cu aburi "Argo", care deservea porțiunea cuprinsă între porturile de la Dunărea maritimă și până la Porțile de Fier, este făcută o descriere sumară a așezărilor românești de pe fluviu. Mai apoi călătorul anonim relatează transbordarea bagajelor, în "căruțele valahe", de-a lungul Porților de Fier până la Orșova unde întâlnește un "valaque-français" care mergea la Marsilia⁶². Informațiile despre români din ziarul francez se înmulțesc către sfârșitul anului 1842 având în vedere situația creată prin înlocuirea de către curțile suzerană și protectoare a domnitorului Alexandru Ghica. Alături de numeroase notițe informative care urmăresc mersul evenimentelor apar acum și articole de fond, publicate pe prima pagină care dezbat noile evoluții politice sociale și economice ale principatelor după tratatul de la Adrianopol⁶³. La începutul anului 1843 este anunțată alegerea noului domnitor Gheorghe Bibescu iar în biografia acestuia este accentuată perioada studiilor în Franța și prietenia lui cu Saint-Marc Girardin⁶⁴.

La un an după voiajul lui E. Thouvenel și Saint-Marc Girardin, Principatele dunărene au fost străbătute de o expediție științifică numeroasă condusă de prințul Anatole de Demidoff care se îndrepta spre Rusia meridională și Crimeea. Rezultatele ei vor fi fructificate într-o operă în mai multe volume publicată la Paris în cursul anilor 1840-1842⁶⁵. Călătoria prin spațiul românesc este făcută inițial pe dunăre pe la Orșova, Cernă și Giurgiu urmată de deplasarea la București. După sejurul în capitală, la mijlocul lunii iulie 1837, misiunea pleacă cu două trăsură spre Iași străbătând teritoriul Moldovei pe la Râmnic, Focșani și Bârlad. Considerată unul din cele mai bogate izvoare cu privire la epoca regulamentară⁶⁶ descrierea abundă de informații statistice privind structura socială și administrativă, finanțele și comerțul, învățământul etc. Constatările inițiale privind spațiul muntean îl descriu ca un teritoriu al dezolării și chiar ostilității față de străin. "Impresia pe care ți-o face pământul Valahiei când îl vezi pentru prima oară – va nota autorul – nu este

⁵⁹ Vezi nota 29

⁶⁰ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études. Italie. Allemagne et Suisse. Le Danube*, Paris, Amyot, 1852, vol. I-II

⁶¹ Eduard Thouvenel, *La Hongrie et la Valachie (Souvenirs et notices historiques)*, Paris, Arthus Bertrand, 1840

⁶² *La Presse*, 21,22,23,24 octombrie 1842

⁶³ *Des Principautés Moldo-Valaques*, în *La Presse*, 30 noiembrie 1842

⁶⁴ *La Presse*, 19 ianuarie 1843; Idem, 23 ianuarie 1843

⁶⁵ Anatole de Demidoff, *Voyage par la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécutée en 1837 par [...]. Edition illustrée de soixante-quatre dessins de Raffet*, Paris, E. Bourdin, 1840. Până în anul 1842 vor apărea în total 4 volume. Textul va fi republicat în ediția a doua de aceeași editură în anul 1854. O traducere a călătoriei sale prin țările române a fost făcută de Vasile Ghibaldan având titlul *O călătorie în Principatele române (1837)*, la care facem trimitere de mai jos.

⁶⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. III, p. 209

una dintre acelea care să te atragă. O câmpie tristă și goală, câteva bordeie acoperite cu stuf, iată priveliștea ce se înfățișează călătorului ce așteaptă plecarea vaporului de la Schela (Turnu Severin)⁶⁷.

Confrunțați cu o asemenea realitate neplăcută ochiului observatorii francezi încercau în primul rând să descopere care sunt cauzele ei. E. Thouvenel descoperea la valahi urmele unei lungi înrobiri de către turci și fanarioți⁶⁸, subliniind și el contrastul izbitor dintre frumusețile și bogăția țărilor române și condiția modestă a locuitorilor. El scria că din “haosul forței brutale ce domnea în Principate nu putea ieși nici o idee mare, fecundă, mai mult unul dintre cele mai frumoase ținuturi de pe pământ părea să fie blestemat de o soartă crudă și prefăcut într-o arenă a tuturor patimilor nedemne.” Sub raport geopolitic se subliniază destinul națiunii române care, din cauza poziției ei geografice, a fost supusă celor mai cumplite năvăliri fiind teatru de luptă și obiect al poftelor unor vecini mai puternici. Această idee apare conturată și la Demidoff care în cursul călătoriei sale remarcă: “de altfel se înțelege ușor că lipsa brațelor și puținul progres al agriculturii și industriei trebuiesc puse pe seama lăncezelii acestei țări care a fost atâția ani teatrul atâtor războaie nenorocite și care era amenințată fără încetare de năvălirile turcilor”⁶⁹. El mai remarcă că națiunea își schimbă “obiceiurile și portul” mai ales în capitalele celor două principate. Descriind luxul trăsurilor, el arăta că se poate observa în ele alături de “fracul negru care reprezintă Valahia nouă” și îmbrăcămintea orientală caracteristică boierilor mai în vârstă care poartă “o căciulă mare și o pieptănătură grea adusă de grecii din Fanar”⁷⁰.

Este demn de remarcat că fragmente din relația de călătorie în Principate a lui Demidoff au fost publicate, în limba română, în revista *Dacia literară* din anul 1840. Nu putem exclude ideea introducerii intenționat a acestora în revista ieșeană având în vedere notele pe care Mihail Kogălniceanu le face pe marginea lor. Faptul că autorul francez, remarcând diversitatea costumelor, folosea sintagma de “nație împestrită” pentru români, îl va determina pe Kogălniceanu să se întrebe retoric cât timp acești străini vor mai folosi asemenea cuvinte care nu ne fac cinste. De pe o poziție critică el detesta obiceiul urât pe care societatea românească l-a luat în ultimul timp, acela de a se “extazia înaintea oricărui vânturatic străin”⁷¹. Pe linia dezvoltării culturii și ideologiei naționale promovată de revista ieșeană el face o comparație între trecut când “strămoșii noștri erau mândri de naționalitatea lor” și prezent când “numai cele străine sunt bune, frumoase și plăcute, iar cele vechi, strămoșești sunt toate abuzuri și obiceiuri barbare”.

Dintre călătorii francezi în spațiul românesc mai reținem la începutul deceniului al V-lea pe Jean Baptiste Morot și pe viconte de Valon. Primul, fost negustor, va publica mult mai târziu un jurnal de călătorie cu însemnări zilnice în care descrie drumul spre Orient și Locurile Sfinte⁷². În prefață ne lămurește că, fără o instrucție deosebită, nu are pretenția de a face o operă literară ci un simplu jurnal în care să ilustreze “faptele și impresiile care i-au atras cel mai mult atenția”. Reîntoarcerea în Franța este făcută pe Dunăre în cursul lunii august 1839 iar jurnalul său descrie localitățile mai importante de pe fluviu. Portul Galați îl impresionează prin mulțimea vaselor comerciale iar câmpia i se pare deosebit de fertilă. Ea ar putea fi și mai bine cultivată dacă locuitorii ar fi stimulați de interesul personal. Afirmându-și credința în viitorul prosper al acestora călătorul conchide că “va veni o zi în care aceste popoare, eliberate de orice sclavie, se vor bucura în libertate

⁶⁷ Anatole de Demidoff, *op. cit.*, p. 9

⁶⁸ E. Thouvenel, *op. cit.*, p. 270

⁶⁹ A. Demidoff, *op. cit.*, p. 63

⁷⁰ *Ibidem*, p. 18

⁷¹ ***, *Dacia literară. Sub redacția lui Mihail Kogălniceanu*, Buc., 1972, p. 158

⁷² Jean Baptiste Morot, *Journal de voyage de Paris à Jerusalem, 1839 et 1840*, Paris, J. Claye, 1873; prima ediție a apărut în anul 1869. Vezi Zaharia Macovei, *Un călător de acum o sută de ani*, în *Revista de istorie*, an XXV, nr. 7-9, iul.-sept. 1939, p. 224.

de roadele muncii lor”⁷³. Ajungând pe fluviu în regiunea Banatului militarizat el remarcă că aici “fiecare om este soldat”. Acest statut i se pare anacronic timpurilor moderne afirmând că ar trebui desființat nemaexistând motive pentru menținerea lui⁷⁴.

Vicontelex Alexis de Valon ne-a lăsat note despre țările române în cursul voiajului său de la Constantinopol spre Occident din anul 1843⁷⁵. Debarcând la Constanța – “sat sărăcăcios cu bordeie” – el traversează Dobrogea spre Cernavodă în tovărășia altor călători. Considerând că în timpul împăratului Traian ar fi existat un canal navigabil între Dunăre și Mare Neagră el susține realizarea acestui proiect enumerând avantajele numeroase pentru comerțul Principatelor dunărene⁷⁶. Vicontelex francez afirmă că Rusia nu-și respectă angajamentul luat de a curăța aluviunile de la vărsarea Dunării în mare și chiar pune stavilă comerțului românesc din această zonă. De la Cernavodă, mergând mai departe pe Dunăre, el face o ultimă escală la Giurgiu unde descrie în date statistice sistemul de carantină instituit pe fluviu.

Tot în această perioadă Moldova a fost vizitată în două rânduri de Xavier Hommaire de Hell. Aflat la Odessa în serviciul guvernului rus la sfârșitul anului 1841 el a fost chemat în Moldova de domnitorul Mihail Sturdza și însărcinat să analizeze căile de comunicații și resursele naturale existente între Prut și Siret. Cu această ocazie împreună cu soția sa a rezidat aproape un an la Iași. Îmbolnăvindu-se, el s-a reîntors în Franța unde va publica o parte din rezultatele cercetărilor sale în anii 1843-1844. În anul 1845 guvernul francez îl trimite într-o misiune istorică și arheologică pe malurile Mării Caspice și în Persia. Decedat în cursul acestei misiuni informațiile culese vor fi publicate de soția sa cu începere din anul 1854⁷⁷. Venind cu vaporul de la Constantinopol până la Constanța autorul traversează Dobrogea până la Cernavodă și pe Dunăre ajunge la Galați. Notele sale amintesc de importanța comercială a acestui port dunărean și de vizita la consulatul francez de aici⁷⁸. Călătoria până la Iași este făcută cu diligența poștală renumită, spune el, pentru viteza mare cu care circulă pe drumurile Moldovei. Orașul îi amintește de sejurul anterior din anii 1841-1842, autorul ținând să precizeze că la progresul țării el însuși și-a adus aportul prin “cercetările asupra Siretului și Prutului și nenumăratele memorii privind resursele industriale ale Moldovei”. Sunt enumerate și câteva măsuri pentru îmbunătățirea aspectului edilitar al orașului cum ar fi lărgirea străzilor, înmulțirea magazinelor europene, un nou mod de iluminat și chiar înlocuirea locuințelor evreilor și țăganilor cu “mici căsuțe în stil german”. Comportamentul social și mai ales stilul de viață al boierimii moldovene este sever criticat de autor care remarcă instabilitatea afectivă a cuplurilor și ca o consecință numărul mare al divorțurilor, pasiunea pentru jocuri de noroc și luxul, ultimele două surse de ruină a averilor marilor boieri⁷⁹. Călătorul francez evidențiază și rolul important pe care, în ultimii ani “politica îl joacă în societatea moldovenească. Simpatiile și antipatiile pentru Rusia sau Turcia sunt împărțite dar se precizează că amintirea ocupației rusești din anul 1828, cu toate nenorocirile sale este mereu vie în mintea păturilor de jos ale populației. Chiar și domnitorului Sturdza i se reproșează obediența față de Rusia precum și atitudinea meschină în confruntarea cu acțiunile de opoziție ale boierimii⁸⁰. Capitolul al IX-lea este consacrat istoriei Moldovei și aici se pune în evidență figura voievozilor Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare și luptele purtate de ei împotriva turcilor. Tot aici soția sa a publicat în traducere balada populară “Ștefan în fața Cetății Neamțului”

⁷³ *Ibidem*, cap. XIV, p. 321

⁷⁴ *Ibidem*, cap. XV, p. 344

⁷⁵ Alexis de Valon, *Une année dans le Levant*, Paris, J. Labitte, 1846, vol. I-II. Despre el vezi și Constantin I. Karadja, *Călătoria unui francez prin Dobrogea 1843*, în *Revista istorică* XIV, oct.-dec. 1928, p. 364-366.

⁷⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 182 s.q.

⁷⁷ Xavier Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse exécuté par ordre du Gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*, Paris, P. Bertrand, 1854-1860, vol. I-IV

⁷⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 189

⁷⁹ *Ibidem*, p. 207

⁸⁰ *Ibidem*, p. 208-209

care reliefează eroismul domnitorului după bătălia de la Valea Albă-Războieni din iulie 1476⁸¹.

În anii premergători revoluției de la 1848-1849 și chiar în timpul desfășurării acestor evenimente prin spațiul românesc au trecut cu diverse misiuni și alți călători francezi. Hippolyte Desprez a vizitat "România ideală" în iarna anului 1846. Publicistul francez era la curent cu aspirațiile de emancipare a popoarelor din sud-estul Europei aflate sub dominație străină și cu planurile de eliberare națională inițiate la Paris de prințul Adam Czartoryski⁸².

De asemenea o călătorie pe Dunăre făcută în anii 1847-1848 este tradusă și publicată de Hilaire-Léon Sazerac⁸³. Textul este însoțit de o serie de litografii ale lui William Henry Bartlett prezentând imagini din localitățile riverane. Se dau informații despre porturile Galați și Brăila- ultimul fiind considerat cel mai important al Munteniei – iar câmpiile de pe malul românesc sunt comparate cu imensele spații de colonizare din America de Nord. Călătorul se arată foarte interesat de portul popular care este un "semn al rasei". Reprezentativă pentru această abordare este descrierea femeilor de la Schela Cladova care sunt comparate cu "femeile puternicei provincii Dacia care a rezistat cincisprezece ani armatelor romane și nu s-a supus decât împăratului Traian, de două ori învingător al lui Decebal". O notă de subsol lămurește cititorii despre întinderea Daciei, precizând totodată că dacii și geții erau unul și același popor⁸⁴. Ruinele romane constituie o atracție pentru călători, iar în unul din desene este înfățișată o inscripție latină cu titlul onorific al împăratului Traian care, se spune, "celebrează prima campanie militară împotriva Dacilor din anul 103"⁸⁵.

Evenimentele politico-militare din Ungaria și Transilvania desfășurate în anii 1848-1849 sunt analizate în alte lucrări publicate în Franța în perioada imediat următoare. Situația din primăvara anului 1848 este descrisă de baroana Blaze de Bury într-o lucrare din anul 1852 intitulată *Călătorie în Austria, Ungaria și Germania în timpul evenimentelor din 1848 și 1849*⁸⁶. Ea nu-și ascunde în relatarea sa ostilitatea în care ungurii au tratat problemele specifice ale fiecărei etnii din Monarhia habsburgică. Vorbind despre ruptura dintre croați și unguri autoarea considera că națiunile slave au avut de suferit o cumplită tiranie pe care opresorii unguri au impus-o invocând cauza sublimă a libertății. "În numele acestei libertăți Transilvania, sau cum se exprima în tratatul de anexare <<țara cunoscută până acum cu acest nume>>, a fost împinsă spre distrugere pentru ca Ungaria să se poată îmbogăți din resturile ei". Autoarea detaliază apoi sumar condițiile în care a fost trimis în Transilvania comisarul regal Nicolas Vay înzestrat cu "puteri executive extraordinare pentru a înfrânge orice răzvrătire sau altfel spus orice tendință națională"⁸⁷. În continuare, referindu-se într-un capitol la confruntările militare din Serbia, este introdusă o notă ce

⁸¹ *Ibidem*, p. 196

⁸² Articolul consacrat voiajului în Ardeal și Țara Românească poartă titlul *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* și a apărut în *Revue des deux mondes*, XVIII, 1848, vol. XXI, p. 105-131. El a fost republicat de autor, cu titlul modificat, în primul volum din lucrarea *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie* apărută la Paris în anul 1850. Călătoria sa prin Ardeal a fost publicată și de Ion Breazu în *Patria*, XIII, nr. 63, (20 martie 1931), și nr. 77 (7 aprilie 1931). Vezi Liviu Maior, *O pagină din legăturile franco-române. Hippolyte Desprez călător în țările române*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1968, fasc.2, p. 103-11; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, Buc., 1967, p. 95-101.

⁸³ Hilaire-Léon Sazerac, *Le Danube illustré. Pour faire suite à Constantinople ancienne et moderne, au Voyage en Syrie...*, Paris, H.Mandeville, 1849, vol. I-II

⁸⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 20

⁸⁵ *Ibidem*, p. 28

⁸⁶ Blaze de Bury, *Voyage en Autriche, en Hongrie et en Allemagne pendant les événements de 1848 et 1849*, Paris, Charpentier, 1851

⁸⁷ *Ibidem*, p. 335

evocă dramatismul evenimentelor din Transilvania în care este prezentată scena unei execuții sumare a românilor de către gărzile ungarilor⁸⁸.

În acest context merită menționată și lucrarea lui Félix Martin tipărită la Nantes în 1850 și intitulată *Războiul din Ungaria în 1848 și 1849*⁸⁹. Mai puțin cunoscută în literatura de specialitate, ea descrie conjunctura politico-militară din Ungaria în perioada martie 1848-octombrie 1849 făcând și ample referiri la evenimentele din Transilvania. Amintirea proaspătă a unor evenimente dramatice de aici îi prilejuiește autorului o serie de reflexii pe marginea lor încercând să contureze cauzele care au dus la ruptura între maghiari pe de o parte și restul naționalităților din Ungaria și Transilvania pe de altă parte. În Ardeal momentul prim care a declanșat această ruptură a constituit-o atitudinea diferită a locuitorilor de aici față de anexarea acestei provincii la Ungaria prin hotărârile dietei de la Cluj, dominată se spune de unguri și secui. Dacă în cazul sașilor, orientarea spre imperiu a fost determinată de “originea lor etnică care îi împingea către un popor din propria familie”, atitudinea românilor față de hotărârea dietei este explicată mult mai nuanțat. Românii, adaugă autorul, au înțeles acum că venise momentul eliberării de sub jugul sub care fuseseră ținuți de către celelalte trei popoare. Refuzați de a fi ascultați de către unguri și tratați ca și sârbii și croații, românii transilvăneni s-au ridicat împotriva asupritorilor ascunzându-și dușmănia sub aparențele fidelității față de Austria⁹⁰. Scriind aceste rânduri, Félix Martin se dovedește un bun cunoscător al problemelor interne ale provinciei generate de evoluția fenomenului revoluționar. Poziția sa este întrucâtva asemănătoare cu cea a publicistului H. Desprez pe care-l citează în paginile lucrării sale⁹¹. Războiul civil din Transilvania este considerat un război de exterminare a cărui istorie nu prezintă deoparte și de alta decât un șir de atrocități reciproce a taberelor aflate în conflict. Finalitatea inserării unor asemenea episoade menite să evidențieze dramatismul confruntărilor este de a confirma concluziile sale potrivit cărora oribilele lupte din Banat și Transilvania, măcelărirea populației civile, vor rămâne o pată de sânge în istoria sec. al XIX-lea. Conflictul dintre comunitățile din acest spațiu de-a lungul istoriei, relațiile încordate generate de cele mai diverse cauze vor contura pentru Transilvania imaginea unei provincii nenorocite. Succint sunt amintite atacurile turcilor și tătarilor asupra provinciilor precum și disputele religioase din sec. al XVI-lea. De asemenea, răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan este considerată o adevărată “jacquerie română” precizând că exemplul ei a fost urmat în acești ani când “diversele populații ale Transilvaniei au declanșat un război nimicitor”⁹².

Analiza politică efectuată demonstrează o bună cunoaștere a situației românilor din Transilvania, prin informarea opiniei publice franceze despre unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria și rezistența românilor și sașilor față de ea. Considerațiile finale nuanțează totuși câteva aspecte privind conduita românilor și sârbilor în revoluție. Soluția aleasă de ei, de alianță cu Austria a fost oarecum nefastă deoarece “astăzi slovacii, sârbii, croații și românii blestemă guvernul imperial și nu își ascund sentimentele ostile față de el”⁹³. Atitudinea românilor era prezentată mai apoi și din unghiul adversității lor față de revoluția maghiară. Această lucrare publicată la un an după înfrângerea revoluțiilor de pe continent tinde să amendeze vechiul clișeu al imobilității și atitudinii pasive în politică a românilor. “Românii par să fi fost treziți de ultimul război. În fruntea lor sunt oameni curajoși, adevărați conducători de briganzi, cruzi și viteji. Este momentul, spun ei în jurnalul

⁸⁸ “Je rappellerai aussi, en passant la façon dont les Valaques (Roumâns) de la Transylvanie furent traités. A Szamos-Ujvar trois cent Roumâns furent condamnés à mort dans un seul jour, et dans un seul jour on en fusilla cent cinquante. A chaque decharge les Madjars criaient: << Canta te decepte, te Romanel! >> [...]”, *Ibidem*, p. 361

⁸⁹ Félix Martin, *Guerre de Hongrie en 1848 et 1849*, Nantes, L. et A. Guéraud, 1850

⁹⁰ *Ibidem*, p. 92 și p. 215

⁹¹ *Ibidem*, p. 111

⁹² *Ibidem*, p. 289

⁹³ *Ibidem*, p. 295

Bucovinei, de a începe să fie luată în considerare o națiune care pe pământul austriac număra trei milioane și jumătate de indivizi”⁹⁴.

Ultima călătorie înregistrată de noi în anii revoluției pașoptiste este cea a lui William Rey, având ca ax al itinerarului fluviul Dunărea⁹⁵. În prefața lucrării sale, scrisă la Geneva la 1 august 1849, autorul preciza că s-a hotărât să publice notele sale dintr-o călătorie anterioară datorită marelui interes al publicului pentru ultimele evenimente politice și militare. Elvețian de origine, trăind într-o țară cu instituții liberale, el se declară tolerant cu obiceiurile și caracteristicile altor popoare în opoziție cu un englez sau francez, spune el, “obișnuiți să judece totul uniform pe piedestalul națiunii lor”. Descriind populațiile din monarhie autorul se oprește și la românii din Transilvania amintind de originea lor străveche și îmbrăcămintea identică cu cea a dacilor de pe Columna lui Traian. Este pusă în evidență mai ales condiția socială modestă a lor, aproape vecină cu barbaria, ca fiind “rezultatul a cincisprezece secole de umilințe și opresiune”⁹⁶. Asuprirea națională exercitată de unguri și sași a făcut ca românii să ceară drepturi politice în cursul anului 1848. Autorul crede mai ales că lipsa de unitate între români și sași în cursul evenimentelor militare a condus la ruina sașilor din orașele Brașov și Sibiu în urma ocupației lor de “teribilul Bem”⁹⁷.

Capitolul al X-lea al lucrării conține descrierea călătoriei făcută pe Dunăre de la Orșova la Marea Neagră. Este remarcată activitatea comercială bogată din porturile Galați și Brăila, dar așezările îi lasă o impresie dezagreabilă prin construcții și clima nesănătoasă de aici. Autorul considera că linia de carantină instituită de Rusia a stânjenit vizibil Principatele în dezvoltarea lor economică, iar odată cu tratatul de pace de la Adrianopol consulul rus a devenit adevăratul lor suveran⁹⁸. Este pus în evidență un tablou sumbru al dezastrelor pricinuite pe teritoriul românesc de războaiele ruso-turce din prima jumătate al secolului al XIX-lea. Ocupația militară rusească a Principatelor și a Transilvaniei, desfășurată în momentul redactării lucrării, îl va face pe autor să considere că este o primă etapă a dezagregării puterii otomane la grilele Dunării⁹⁹.

Redeschiderea crizei orientale a generat războiul Crimeii și a făcut ca statutul internațional al Moldovei și Țării Românești să devină o problemă a echilibrului european. În aceste condiții s-a afirmat pe bună dreptate că acest nou conflict militar, în care Franța a fost direct implicată, a atras atenția tuturor asupra Principatelor¹⁰⁰. Astfel, a apărut o bogată literatură de călătorie în condițiile creșterii interesului pentru această zonă unde se desfășurau operațiuni militare care implicau direct armata Franței. Un argument în această privință îl constituie și faptul că editurile franceze au republicat în acești ani unele din descrierile de călătorie făcute în anii anteriori. Publicul francez a avut posibilitatea să lectureze în ediții noi lucrările lui Robert Walsh (prima ediție în limba franceză în 1828), Michel J. Quin (1836), Anatole de Demidoff (1840-1842), Auguste de Gérando (1845) ș.a.

De asemenea, Saint-Marc Girardin a publicat în 1852 *Souvenirs des voyages et d'études* care cuprinde scrisorile din timpul călătoriei pe Dunăre efectuată în 1836. Referindu-se la Principate el anticipa unirea lor considerând că “speranța cea mare consta în acea forță interioară și acel principiu care este în țară. Prin ea se va ajunge la unire, Moldova dând aristocrația, iar Țara Românească o clasă mijlocie.”¹⁰¹ Realizarea unirii era în concordanță deplină cu vechea soluție pașnică pe care o dădea rezolvării problemei orientale, anume a “renașterii Orientului prin el însuși”. Singura legătură care trebuia să mai existe din vechile forme de dominație între Principate și Poartă, trebuia să fie

⁹⁴ *Ibidem*, p. 293

⁹⁵ William Rey, *Autriche, Hongrie et Turquie (1839-1848)*, Paris, Genève, Joel Cherbuliez, 1849

⁹⁶ *Ibidem*, p. 109

⁹⁷ *Ibidem*, p. 108

⁹⁸ *Ibidem*, p. 203-206

⁹⁹ *Ibidem*, p. 211

¹⁰⁰ N. Iorga, *op.cit.*, vol. III, p. 266

¹⁰¹ Saint-Marc Girardin, *Souvenirs des voyages et d'études*, Paris, Amyot, 1852-1853, vol. I, p. 296

recunoașterea unei suzeranități formale a sultanului și aceasta pentru a răspunde exigențelor momentului politic, care reclamau păstrarea integrității Imperiului otoman. Recenzia făcută cărții lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, la sfârșitul anului 1855, pune în lumină ideile sale privitoare la viitorul țărilor române: “E frumoasă, spune el, imaginea unei Români în care sunt întrunite toate provinciile locuite de români și care pe deasupra este și deplin independentă; dar oare se poate ea înfăptui atât de ușor pe cât se preconizează? [...] Mă unesc cu dânsul – cu Regnault, scrie el – în interesul ce-l poartă acestei populații latine, care de la Traian s-a păstrat întreagă și nealterată pe țărmurile Dunării; mă deosebesc de el asupra soartei ce trebuie făcută acestei populații; dumnealui le face un stat, însă numai la viitor și după prefacerile rezelului. Eu iau statul ce-l au, provizor încă; dar mai bun decât trecutul, și doresc ca Europa să-l întărească îmbunătățindu-l. Eu las viitorului toate șansele sale, decât numai nu mă grăbesc a le crea prin lovituri de tun”.¹⁰²

Urmărind notele călătorilor francezi, se poate constata că referirile la țările române sunt făcute în cadrul mai larg al unor lucrări de informare despre Orient în general sau legate de mersul războiului. Trăsăturile de ansamblu ale acestor texte subliniază, dincolo de pitorescul și de perspectivele de dezvoltare, confuzia economică și mizeria, urmele unui trecut nefast, originea poporului și trecutul istoric, limba și cultura, moravurile și aspirațiile sale. Descriind drumul pe care l-a făcut de la Dunăre la Caucaz, Xavier Marmier se oprește într-un capitol și asupra Țării Românești și a Moldovei. Autorul cunoaște “martirologiul fără încetare și fără odihnă” al acestor țări, care “deși ar putea fi bogate și înfloritoare sunt printre cele mai sărace din Europa”. Făcându-se apel la timpurile glorioase de altădată, autorul consideră acest statut nenorocit ca fiind rezultatul dominației străine: “Le même pays qui, au commencement, de l’ère chrétienne, avait la gloire d’imposer un tribut aux Romains est depuis le quatorzième siècle, courbé sous le verge des musulmans ou le protectorat de al Russie”.¹⁰³ Apelul la istorie este făcut mai ales pentru a ilustra tema decadenței românilor de-a lungul secolelor cauzată de opresorii străini și în acest sens citează din lucrările lui W. Wilkinson, E. Thouvenel, J.A. Vaillant, John Paget, M. Kogălniceanu, Ion Ghica ș.a.

Actualitatea imediată a războiului Crimeii face ca o serie de autori să pună la îndemâna cititorilor francezi un tablou sumbru al dezastrelor pricinuite până nu demult de războaie în Principate. Aceste conflicte purtate aproape fără întrerupere în sec. al XVIII-lea și începutul celui următor au făcut din teritoriul țărilor române un teatru nefast de operațiuni militare, cu urmări dramatice pentru dezvoltarea și viața societății. François de Saint-Ange, redactor al prestigiosului cotidian francez *Journal des Débats*, considera, într-o lucrare publicată în anul 1853, că de aproape un secol țările române au “tristul privilegiu” de a fi teatrul de război în timpul conflictelor dintre Imperiul rus și cel otoman. El sublinia faptul că, în această dispută neîncetată, prima victimă sunt moldovenii și valahii, care au avut parte de multe suferințe în timpul războiului din anii 1828-1829. Ziaristul francez mai spera că onoarea națiunii ruse nu va permite, în actualul conflictul militar, repetarea ororilor aceluia război.¹⁰⁴

Un alt ziarist francez, Eugène Jouve, corespondent al *Curierului de Lyon*, a călătorit prin Țara Românească și a rezidat la București în toamna anului 1854. Scrisorile expediate de el în cursul călătoriei de opt luni în Orient conțin știri și informații despre mersul războiului și locurile vizitate. Ele au fost publicate inițial la Lyon în 1854 fiind

¹⁰² *Steaua Dunării*, 8 dec. 1855, p. 120

¹⁰³ Xavier Marmier, *Du Danube au Caucase. Voyages et littérature*, Paris, Garnier frères, 1854, p. 120

¹⁰⁴ François de Saint-Ange, *Precis historique et géographique des deux dernières guerres de la Russie contre la Turquie 1810/1811- 1828/1829*, Bruxelles, Meline, 1853, p. 22. Ediția a II-a a lucrării va apare în anul 1854 la Paris (editura H. Lebrun) având titlul *Le Danube, la mer Noire et la mer Baltique. La Turquie ancienne et moderne*.

reunite anul următor în două volume apărute la Paris¹⁰⁵. El mărturisește în prefața operei sale că dorește să lămurească cititorii asupra realităților problemei orientale unde Franța și Anglia “apără libertatea europeană amenințată de autocrația moscovită”. Corupția, moravurile orientale, intrigile politice l-au determinat pe autor să prezinte în imagini negative o realitate complexă: “Triste peuple, triste pays en vérité: ils ne valent pas autant que les dithyrambes qu'on nous a chantés en leur honneur; c'est encore une des nombreuses déception de la littérature affolée de l'Orient. On nous a surfait la Valachie, comme la Grèce et la Turquie. Bucharest, lui-même, ce prétendu *Paris roumain*, ressemble à une mystification”¹⁰⁶. Deși are un aspect pitoresc, orașul nu-i place datorită străzilor neregulate, rău pavate și murdare în care se amestecă oameni și animale și în care bordeiele sunt vecine cu palatele¹⁰⁷. Autorul crede că acest popor nu va putea mai mult ca grecii să îndeplinească prin el însuși regenerarea sa, considerând că laudele aduse revoluției române nu au nici un temei¹⁰⁸. Totuși, ziaristul din Lyon recunoaște că trebuie să se facă aici un mic stat neutru, care rotunjit prin restituirea Basarabiei, ar putea constitui o barieră în fața agresiunilor Rusiei¹⁰⁹.

Interesat de îmbunătățirea regimului de detenție în închisorile din Europa, călător în Prusia (1846), Belgia (1848), Grecia (1856), francezul Benjamin Appert a venit și în Principate cu același scop în anul 1851. Primele pagini ale cărții despre această călătorie¹¹⁰ conțin o dedicație adresată domnitorilor Barbu Știrbei și Grigore Alexandru Ghica scrisă de autor în 27 iulie 1853, în momentul invaziei rusești când “independența și libertatea frumoaselor și nobilelor voastre Principate sunt amenințate”. Călătorul francez consideră că acum este de datoria sa să arate tuturor inimilor generoase blândețea moravurilor românilor, aplecarea spre progresul civilizației raționale, hărnicia lor precum și dragostea înflăcărată pentru patrie. Drumul din Serbia spre țările române este făcut cu vaporul pe Dunăre. Lucrarea conține multe date statistice despre spitale, închisori, instituții de învățământ, poliție și armată din așezările moldovene și muntene pe care le-a vizitat. Raportul destinat domnitorului Barbu Știrbei la 24 septembrie 1851 cuprinde o serie de măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție și ocrotirea sănătății în Muntenia. Țările române îi par ca fiind un posibil teritoriu de colonizare cu germani, care ar contribui la înviorarea economiei țării aflată în ruină. Situația nenorocită în care se află Moldova se datorează nu numai ingerințelor puterii protectoare ci și boierilor care “au marele neajuns de a-și trimite copiii, prea tineri încă să studieze, dar mai curând să se piardă, în strălucitoare capitale ale Europei”¹¹¹. Autorul este incredințat că s-ar putea face din Moldova unul din statele cele mai înfloritoare, dacă tot aurul risipit în străinătate de elitele țării ar fi întrebuințat pentru construcția de drumuri, hoteluri și poște și dacă boierii ar consimți să plătească impozit întocmai ca alți locuitori și ar da “exemplul ordinei, cumpătării și bunelor moravuri”¹¹².

Un călător de renume în epocă este savantul francez Jacques Boucher de Perthes (1788-1863) care ajunge și în părțile noastre în vara anului 1853 pe drumul de întoarcere de la Constantinopol¹¹³. De altfel, voiajul în țările române este primul dintr-o altă serie de drumuri prin Europa făcute ulterior de autor: Danemarca, Suedia și Norvegia (1854), Spania (1855), Rusia (1856), Italia (1859), Anglia, Scoția și Irlanda (1860). Drumul până

¹⁰⁵ Eugène Jouve, *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, Paris, Alphonse Delhomme, 1855, vol. I-II

¹⁰⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 216

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 173

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 219

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 202

¹¹⁰ [Benjamin Appert], *Voyage dans les Principautés danubiennes dédié aux Princes regnants de la Serbie, de la Moldavie et de la Valachie*, Mayence, J.G Wirth fils, 1854

¹¹¹ *Ibidem*, p.39-40

¹¹² *Ibidem*, p.41

¹¹³ Jacques Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople ...*, Paris, Derache, [1855], vol. I-II. O altă ediție a apărut în același an și la editura pariziană Treuttel et Würtz.

la Galați este făcut pe nava “Bosfor” care la Sulina navighează cu greu peste bara lăsată de ruși. Pe vas remarcă familia unui boier moldovean din Iași și este uimit că soția acestuia vorbește foarte bine limba franceză¹¹⁴. După scurte descrieri geografice ale Principatelor, autorul constata că deși din punct de vedere industrial ele sunt inferioare celui mai mic departament al Franței, actualmente sunt “cauza sau pretextul unei noi conflagrații europene”. Considerând Prutul “noul Rubicon al lumii moderne” se sublinia că acest pământ care ar putea hrăni o mulțime de oameni le va fi mormânt în actualul război¹¹⁵.

Capitolele următoare cuprind descrieri sumare ale porturilor dunărene Galați, Brăila și Giurgiu, ultimul având 18.000 de locuitori pe care-l și vizitează. De aici, tovarăși de călătorie îi sunt, alături de suita prințului sârb Miloș Obrenovici, și doi moldoveni cunoscători ai limbii franceze, “inteligenți și manierați”, care merg cu treburi la Paris¹¹⁶. Înaintând pe fluviu este impresionat de pitorescul și sălbăticia malului românesc și ajungând la Nicopole crede că așezarea a fost întemeiată de împăratul Traian pentru a sărbători victoria împotriva regelui dac Decebal¹¹⁷. Mai apoi la Turnu cunoaște din autori antici istoria podului lui Traian pe care împăratul “l-a ridicat nu numai ca o construcție utilă ci și în amintirea victoriilor sale”. Vestigiile antichității romane îi atrag atenția și la Orșova de unde reproduce în lucrare o inscripție antică cu titlul onorific al împăratului Traian¹¹⁸.

Teatrul de operațiuni militare din cursul războiului Crimeii a fost descris și de bibliotecarul francez J.G. Adville “cu privirea atentă a geografului, cu memoria călătorului și erudiția savantului”¹¹⁹. Lucrarea este recomandată în introducere ca fiind un “excelent studiu istoric și geografic” al acestor zone care sunt încă “arena eternei lupte a ideii împotriva forței, a binelui contra răului, a progresului contra rutinei, a civilizației contra barbariei”. Primele pagini conțin sumare descrieri ale Principatelor dunărene din punct de vedere istoric, geografic, politico-administrativ și al obiceiurilor locuitorilor. În ele regăsim numeroase confuzii privitoare la istoria așezărilor și originea locuitorilor din Principate ceea ce probează compilarea informațiilor după alte surse. Astfel, autorul crede că romanii au construit curtea domnească de la Iași, târgul Romanului a fost o veche așezare a lor iar numele Valahiei ar deriva de la numele “generalului roman Flaccus pe care împăratul Traian l-a trimis cu o colonie de 30.000 de oameni pentru a cultiva țara”¹²⁰. Singura sursă de informații menționată este o “călătorie a doctorului Mac Micăel în principatele Moldovei și Valahiei” din care el reproduce note despre Țara Românească și capitala sa¹²¹. Orașul cu un aspect pitoresc dat de amestecul de case, arbori și mulțimea de biserici și clopotnițe pare a oferi un sejur agreabil, umbrit poate numai de murdăria străzilor.

O caldă simpatie pentru aspirațiile naționale ale românilor din Principate, care trebuie luate sub “protecția guvernului francez”, răzbate din paginile lucrării lui E. N. Hénocque-Melleville, călător și trăitor timp de șase luni în Țara Românească în anii 1854-1855¹²². Venind din Ungaria în toamna anului 1854, călătorul se oprește la Giurgiu unde descrie populația de negustori afirmând că pentru a se afla în contact direct cu obiceiurile românilor orice călător trebuie să meargă să viziteze Bucureștiul. Capitala munteană, care

¹¹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 337

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 403

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 417

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 429

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 450-452

¹¹⁹ J.G. Adville, *Théâtre de la Guerre en Orient. Coup d'oeil topographique et historique sur les Principautés Danubiennes, les bords de la Mer Noire et de la mer d'Azof, la Grece, le litoral de l'Assie mineure et l'Isthme caucasien*, Angers, Julien Lecerc, 1855

¹²⁰ *Ibidem*, p. 3

¹²¹ Este vorba de călătoria medicului englez William Mac Michael în țările române în iarna anului 1817; Vezi N. Iorga, *op. cit.*, vol. III, p. 79. Mac Michael a făcut călătorii în India unde a studiat holera publicând rezultatele cercetărilor sale la Paris în 1831.

¹²² E.N. Hénocque-Melleville, *Six mois en Valachie (1854-1855). Moeurs. Coutumes des principautés. La Grèce. Influence de la Russie en Orient. Souvenirs*, Compiègne, E. François et Ferd. Valliez, 1855

are 130.000 de locuitori, îi pare o “îngrădădire așa de mare de clopotnițe că îi este imposibil de a zări de departe principalele monumente”¹²³. Este subliniată dificultatea circulației pe străzile orașului, atât iarna cât și vara, datorită murdăriei și prafului, considerând că pentru această situație este răspunzătoare administrația locală care “deși are banii necesari pentru întreținerea orașului nu se ocupă decât de grădini publice sau locuri de plimbare”¹²⁴. Autorul a frecventat teatrele capitalei și cunoaște trupele de actori care au lăsat o “amintire frumoasă” în stagiunea 1854-1855, afirmând că “piesele jucate, în cea mai mare parte de origine franceză, sunt traduse în limba română”. De altfel, cultura și civilizația franceză exercită aici o atracție deosebită, românul fiind entuziasmat de faptele de arme și puterea militară a Franței¹²⁵. Autorul vorbește cu multă admirație despre principesa Aurélie Ghika amintind de eforturile sale de ajutorare a românilor și de faptul că opera sa este apreciată și de colonia franceză din București¹²⁶. În ultimul capitol al lucrării intitulat *O speranță pentru Țara Românească*, Hénocque-Melleville trece în revistă polemicele din ziarele franceze în favoarea domnitorului autohton (citează un articol al lui Grigore Gănescu în *La Presse*) sau străin, ultima soluție fiind agreată și de autor¹²⁷. Națiunea română nu trebuie sacrificată Rusiei deoarece “ea nu așteaptă decât un cuvânt al sultanului pentru a se organiza în națiune independentă”. Este amintită apoi intervenția reprezentantului Franței Bourqueney la Conferința de la Viena în favoarea românilor, intervenție care nu a avut ecoul dorit și probabil războiul va trebui să decidă în acest sens¹²⁸. În final, autorul își exprimă convingerea că rândurile scrise în favoarea românilor au reușit “să familiarizeze cititorul despre dovezile de atașament pe care poporul român nu încetează să le arate guvernului și spiritului francez”. Totuși, spune el, în Țara Românească călătorul “nu poate să nu observe cele două extreme care își dau mâna adică ciudata alăturare a ideilor venite din Occident cu obiceiurile autentice ale Levantului”¹²⁹.

Imaginile și informațiile oferite de alți observatori și analiști pun în lumină o lume în tranziție, iar această tranziție este percepută ca o criză generală. Saint-Marc Girardin, vedea aici o societate care se zbate între vechile sale moravuri orientale și noile sale moravuri europene și care a împrumutat de la civilizațiile occidentale formele și eleganța, mai mult decât spiritul și caracterul¹³⁰. Confruntarea dintre civilizația Orientului și a Occidentului în țările române îi uimește pe călători care accentuează divizările culturale și politice marcate prin alegerea simbolică a hainelor. Imaginea salonului bucureștean de la mijlocul secolului al XIX-lea, îi ilustrează lui J.D. de Bois-Robert, călător prin spațiul moldo-muntean în vara anului 1854, interferența celor două civilizații în țările române: “Un salon de Bucharest donne une idée de la situation intermédiaire de la Principauté entre les deux civilisations de l’Orient et de l’Occident. L’habit noir y coudoie le magnifique costume de quelque boyard valaque arriéré [...] Ce mélange, qui se retrouve à un plus haut degré dans les rues, où se confondent les Juifs, les Tatars, les Tsiganes, les Russes, les Européens, constitue à Bucharest une sorte d’originalité qui s’en va tous les jours”¹³¹.

Autorul alege un titlu simbolic potrivit centrelor de atracție ale călătoriei sale. El este curios, fără prejudecăți și face un voiaj rapid între două zone spirituale și de civilizație situate în antiteză. Nilul este Orientul imobil și degenerat, Dunărea simbolul civilizației în plin proces de regenerare. Venind de la Constantinopol, întreprinde o călătorie de

¹²³ *Ibidem*, p. 12

¹²⁴ *Ibidem*, p. 14

¹²⁵ *Ibidem*, p. 32

¹²⁶ *Ibidem*, p. 39. Aurélie Ghika a publicat la Paris în anul 1850, la editura Comon et W. Remquet, o interesantă lucrare intitulată *La Valachie moderne* în care descrie călătoria sa în Muntenia din timpul revoluției pașoptiste.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 58

¹²⁸ *Ibidem*, p. 60

¹²⁹ *Ibidem*, p. 25

¹³⁰ Saint-Marc Girardin, *op.cit.*, vol. I, p. 282

¹³¹ J.D. de Bois-Robert, *Nil et Danube. Souvenirs d’un touriste, Egypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes*, Paris, A. Courcier, [1855], p. 333

anvergură mai întâi prin Dobrogea apoi prin Câmpia Română până în capitala Țării Românești. Ajungând la Cernavodă, aspectul “maiestos și sălbatic” al Dunării – “arteră de legătură între Orient și Occident” – îl va face repede să uite “sărăcia și urâtenia” așezărilor dobrogene¹³². Străbătând Bărăganul plin de vite, călătorul prospectează potențialul economic, natural și demografic al acestei insule de latinitate unde locuitorii vorbesc o limbă care-i aduce aminte de dialectul francez din Languedoc. Se subliniază că pe acest pământ Franța este iubită ca o soră datorită înrudirii de origine și limbă¹³³. După un scurt sejur la București – “modelul cel mai desăvârșit al uimitorului amestec de civilizații din Principate”¹³⁴ – călătorul este nevoit să părăsească această “plăcută țară” pentru a se imbarca la Dunăre pe un vapor al companiei Lloyd care mergea spre Apus. Drumul până la fluviu este făcut prin sate în sărbătoare cu diligența rapidă condusă de un surugiu căruia călătorul îi descrie îmbrăcămintea remarcând cizmele ornate în “roșu și albastru, culorile naționale ale moldo-valahului”¹³⁵.

Un turist francez anonim a publicat la 1859 câteva note dintr-o călătorie făcută pe Dunăre după încheierea războiului Crimeei¹³⁶. Capitolul al șaptelea este consacrat drumului prin Principate ale căror așezări sunt descrise de la bordul vaselor de transport care făceau legătura între porturile dunărene. Galați și Brăila îi atrag în mod deosebit atenția prin populația numeroasă care se ocupă aici de comerțul cu grâne. Această activitate intensă îi probează faptul că, spre deosebire de malul bulgăresc în paragină cu “sate cu o populație în mizerie”, Țara Românească este o “vastă câmpie bine cultivată”¹³⁷. Sumar sunt descrise și antichitățile romane întâlnite: podul peste Dunăre al împăratului Traian – o “lucrare demnă de romani”, inscripția cu titlul onorific al împăratului și anticele băi de la Mehadia “fondate de romanii veniți să colonizeze Dacia după cucerirea provinciei”¹³⁸.

Mult mai numeroase sunt informațiile despre țările române cuprinse în descrierea călătoriei făcută în Orient de arhitectul parizian Felix Pigeory¹³⁹. Ele sunt grupate în primele două scrisori expediate de autor în august 1850 din București, respectiv munții Carpați. Autorul menționează în prefață că aceste epistole care alcătuiesc substanța cărții sale au fost publicate inițial în *Revue des Beaux-arts* și au fost reunite într-un volum în anul 1854. Prima scrisoare, adresată unui nobil francez, descrie drumul pe Dunăre până la Giurgiu și apoi călătoria cu căruța de țară până la București. Portul dunărean nu-i place datorită “aglomerației fără artă și ordine, de colibe făcute din lemn” comparându-l din această perspectivă cu cel mai mizerabil târg francez¹⁴⁰. Împreună cu un companion – Ernest Chaudet – el pornește spre București pe acel “drum mare care este o adevărată imagine a obiceiurilor și moravurilor locuitorilor țării”. Ajuns aici arhitectul este oaspetele consulului francez Huet și al celui prusian baronul Meussebach cu care pune la punct detaliile unei excursii prin munții Carpați. Aceasta este relatată în cea de-a doua epistolă a cărții adresată de această dată unui amic, bibliotecar la biblioteca pariziană Sainte-Geneviève. În capitală este impresionat de mulțimea compatrioților stabiliți aici unde sunt bine primiți și adesea se căsătoresc cu fete bogate. Se dă ca exemplu pe Eugene Poujade, consul general la București în anii 1849-1854, care “acum este soțul unei foarte bogate și încântătoare prințese Ghika”¹⁴¹. Lectura cărții *La Valachie moderne*, scrisă de principesa

¹³² *Ibidem*, p. 321

¹³³ *Ibidem*, p. 325

¹³⁴ *Ibidem*, p. 329

¹³⁵ *Ibidem*, p. 334-335

¹³⁶ *Notes de voyage d'un touriste nivernais par A.G.****, Cosne, F.Derouet, 1859

¹³⁷ *Ibidem*, p. 69-70

¹³⁸ *Ibidem*, p. 79-83

¹³⁹ Felix Pigeory, *Les Pèlerins d'Orient. Lettres artistique et historiques. Sur un voyage dans les Provinces danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine avec mission du Gouvernement par [...] architecte de la Ville de Paris*, Paris, E. Dentu, 1854

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 6

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 20

Aurélie Ghika, i-a oferit “detalii curioase” despre această țară și despre principalele personaje ale revoluției de la 1848 din provinciile dunărene¹⁴². Peisajul sălbatic și sărăcia locuințelor îl întâmpină în drumul spre Pitești făcut în compania consulului Meussebach. Ca și alți călători este dezolat nu numai de drumul dificil ci și de condițiile de odihnă oferite hanurile și poștele întâlnite (exemplu hanul din Câmpulung). Dar la mănăstirile Curtea de Argeș și Buzău este bine primit de călugări care-i oferă găzduire și un dejun îmbelșugat. Cu aceeași ospitalitate este întâmpinat de funcționarii guvernamentali pe drumul către Galați, unde călătorul se grăbește să ajungă pentru a se imbarca spre Turcia¹⁴³.

În anii războiului din Crimeea, alături de corespondenți ai ziarelor franceze, au venit în țările române și misiuni medicale franceze. Astfel, în anul 1854, o *Călătorie medicală în provinciile dunărene* a doctorului Joseph M. Caillat a fost publicată la Paris¹⁴⁴. Autorul precizează că a cunoscut foarte bine Muntenia cu ocazia numeroaselor călătorii interne făcute în timpul celor trei ani ai sejurului său. Chiar dacă Moldova este mai puțin cunoscută, medicul francez subliniază pregnant identitatea de limbă, obiceiuri și deprinderi între cele două provincii dunărene. Capitolele acestei lucrări au un pronunțat caracter monografic prezentând succint condițiile naturale ale țării, structura socială, obiceiurile și portul, alimentația și bolile, situația spitalelor și a învățământului etc. În cursul sejurului său, Caillat remarca ambiția elitelor socio-politice de a învăța limbile Europei civilizate pentru a adapta la ei acasă obiceiurile occidentale. Acest lucru pare să fi reușit deoarece călătorul “atunci când intră în saloanele boierimii nu simte că se găsește la mai mult de șase sute de leghe de Paris”¹⁴⁵. Una din cauzele indolenței românilor din păturile de jos este, în opinia medicului, clima, la care adaugă impozitele și taxele care-l fac pe țăran să se îndoiască că soarta lui s-ar putea ameliora cândva¹⁴⁶. Cu toate acestea este impresionat de frumusețea fizică a țăranilor remarcând totodată și îmbrăcămintea antică identică cu cea a dacilor de pe Columna lui Traian.¹⁴⁷

Călătoriei medicale a lui Joseph M. Caillat îi urmează cea a doctorului Camille Allard care a însoțit în Dobrogea, timp de șase luni, o misiune franceză condusă de inginerul Charles Lalanne. Scopul ei era de a stabili o rută de comunicații între Marea Neagră și Dunăre prin construcția unei șosele între Constanța și Cernavodă. În perioada execuției acestui drum (iunie-noiembrie 1855) medicul francez a făcut observații asupra populațiilor dobrogene, observații fructificate într-o lucrare publicată la Paris în anul 1857¹⁴⁸. Se pare că studiul său a fost primit cu interes de cititorii francezi dovadă că autorul revine peste doi ani cu o nouă lucrare despre sejurul său dobrogean¹⁴⁹. Ultima lucrare este mai complexă și conține o analiză a condițiilor naturale și a potențialului uman al acestei regiuni, “curioase și foarte ciudate” datorită amestecului de populații diferite, fiecare având portul său specific¹⁵⁰. Românii întâlniți îi fac o impresie favorabilă prin hărnicia, bunătatea și inteligența lor dar și prin faptul că au păstrat “puritatea tipului roman” în înfățișare. El a întâlnit aici și români din Transilvania – “mokany” – veniți în Dobrogea cu turmele de animale dar care aici își ascund originea datorită faptului că nu sunt primiți binevoitor de către turci. Medicul francez și-a adunat informații despre situația românilor din articole publicate în *La Presse* de Eugène Poujade sau din descrierea de călătorie a lui Xavier

¹⁴² *Ibidem*, p. 22

¹⁴³ *Ibidem*, p. 33-37

¹⁴⁴ Joseph M. Caillat, *Voyage médical dans les provinces danubiennes par le docteur [...], ancien interne des hôpitaux de Paris, chevalier de la Légion d'Honneur*, Paris, Félix Malateste et Cie, 1854

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 15

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 16-17

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 19

¹⁴⁸ Camille Allard, *Mission médicale dans la Tatarie-Dobroucha par le docteur [...], ex-médecin et chargé de service médical de la Mission des ponts-et-chaussées de France dans la région danubienne en 1855*, Paris, Félix Malateste et Cie, 1857

¹⁴⁹ Idem, *Souvenirs d'Orient. La Dobroucha*, Paris, Charles Douniol, 1859

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 16

Hommaire de Hell¹⁵¹. În 17 noiembrie 1855, după terminarea drumului Constanța-Cernavodă de către misiunea franceză, autorul se întoarce în Franța convins că această lucrare va crea premisele unei dezvoltări comerciale a regiunii și implicit a portului Constanța¹⁵².

Seria mărturiilor călătorilor francezi privind realitățile din spațiul românesc este încheiată, în răstimpul investigat de noi, de savantul francez Auguste Viquesnel (1800-1867), călător în mai multe rânduri alături de Ami Boué în Turcia, Peninsula Balcanică și țările române. Opera sa¹⁵³ a fost elogiata de comunitatea științifică franceză a timpului. În ședința Societății franceze de geografie din 6 martie 1857 geograful Eugène Cortambert aprecia primul volum recent apărut ca fiind un “studiu foarte întins și complet al imperiului Otoman, cel mai complet și exact fără îndoială pe care îl avem [...]”¹⁵⁴. Descrierea statistică, etnografică și politică a Turciei conține numeroase referințe la Principatele dunărene. Ele sunt cuprinse în capitolul al doilea unde se înfățișează istoria Moldovei și a Țării Românești precum și informații statistice despre populația lor¹⁵⁵. La acestea autorul mai adaugă într-un alt capitol și o statistică de ansamblu al tuturor locuitorilor de origine română din Principatele dunărene, Transilvania, Bucovina, Banat și Basarabia. Celor mai bine de opt milioane și jumătate de români din aceste provincii, înglobate celor trei imperii limitrofe, autorul le mai adaugă în plus “două sau trei milioane de români răspândiți în grupuri mai mult sau mai puțin numeroase în diverse părți ale Podoliei, Ungariei, Rumeliei și Greciei”¹⁵⁶. Pe marginea cifrelor care prezintă acest grup etnic omogen românesc autorul adaugă: “Ar fi de dorit pentru pacea Europei ca reconstituirea națiunii dace sau române să încheie evenimentele care se petrec acum în Orient. Un stat independent, pus sub protecția marilor puteri, și format din Transilvania, Bucovina, Banat, Valahia, Moldova și Basarabia, având un pământ fertil și apărat de frontiere naturale, cu o populație destul de numeroasă pentru a opune, în această parte a Europei, un obstacol în fața invaziilor Rusiei”¹⁵⁷. Această soluție politică nu este însă agreată de cele trei imperii limitrofe care au “vederi prea mult opuse interesului general”. După ce detaliază cauzele opoziției imperiilor vecine față de crearea unui stat românesc pe teritoriul vechii Dacii, autorul face o analiză a evoluției problemei proprietății asupra pământului în Principate folosind mai ales lucrarea lui A.G. Golescu *De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, apărută la Paris în anul 1856¹⁵⁸. A. Viquesnel precizează că situația materială a țăranimii moldo-muntene s-a agravat după anul 1831 datorită prevederilor Regulamentului organic impus de puterea protectoare. Pauperizarea a avut ca efect mișcări țărenești înnăbușite de Rusia precum și o emigrare a țăranimii în provinciile limitrofe.

Analizând problema prestațiilor obligatorii în muncă ale țăranimii și a mănăstirilor închinat se concluzionează că intervenția Rusiei în soluționarea acestora a fost făcută împotriva “intereselor generale ale țării”. Mai mult, autorul crede că puterea protectoare nu a făcut nimic pentru prosperitatea țărilor și locuitorilor dând exemplul situației deplorabile a drumurilor și chiar a învățământului rămas la nivelul scăzut din timpul domnitorilor fanarioți¹⁵⁹. Scutirea de impozite a elitei socio-politice din Principate și repartitia sarcinilor fiscale doar pe umerii păturilor de jos i se pare o situație anacronică cu timpurile moderne. De asemenea, mizeria cea mai profundă și viciile care se reproșează poporului sunt “tristul

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 46

¹⁵² *Ibidem*, p. 64

¹⁵³ Auguste Viquesnel, *Voyage dans la Turquie d'Europe, description physique et geologique de la Trace*, Paris, Arthus Bertrand, 1868, vol. I-II. Primul tom al acestei lucrări a apărut în foileton între anii 1855-1857.

¹⁵⁴ Eugène Cortambert, *Raport sur le Voyage de la Turquie d'Europe par M. Viquesnel et notices statistique sur l'Empire ottoman d'après cet ouvrage*, Paris, L. Martinet, 1857, p.3

¹⁵⁵ Auguste Viquesnel, *op. cit.*, vol. I, p. 21-47

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 372

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 373

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 374

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 381

rezultat al oprăirii sub care este ținut de proprietari”¹⁶⁰. Pe de altă parte, țărănimea vede puterea protectoare ca fiind “cauza actuală a suferințelor sale” și manifestă față de ea o dușmănie tot mai accentuată. Convingerea finală este că românii din Principate au înțeles actualmente primejdia reprezentată de anexiunea lor la puterea moscovită. În viitor afirmarea națiunii nu se poate face decât la adăpostul autonomiei politice garantată de Turcia, într-un stat format din unirea Moldovei și Munteniei și “condus de un domnitor autohton ori ales dintre familiile domnitoare ale Europei, dar care să nu fie rus sau german”¹⁶¹.

OIDIU MUNTEAN

VOYAGEURS FRANÇAIS À TRAVERS LES PAYS ROUMAINES DANS LA PREMIÈRE
MOITIÉ DU XIXÈME SIÈCLE
(Résumé)

La dilatation de l'Europe et la recuperation de l'espace oriental pendant le XVIIIème siècle ont déterminé un intérêt particulier de l'Occident pour ces territoires, reflété aussi par le grand nombre de voyageurs qui ont traversé la zone et qui ont laissé des importantes descriptions de voyage. Les visites ont continué pendant la première moitié du XIXème siècle car l'Occident avait besoin d'une connaissance complexe de la région du point de vue économique, politique, militaire, ethnique, confessionnel, culturel ainsi que du point de vue de la civilisation des nations qui y habitent.

Nous avons retenu ici les voyageurs qui ont traversé les pays roumaines et qui ont publié leurs témoignages en France dans une période comprise entre les années du mouvement révolutionnaire de Tudor Vladimirescu (1821) et l'Union des Principautés Roumaines (1859). La typologie des voyages est très diverse. Ainsi, nous retrouvons des voyages scientifiques (F. S. Beudant - 1822, Anatole de Demidoff - 1840, Auguste de Gérando - 1845, Xavier Hommaire de Hell - 1854, Auguste Viquesnel - 1868), des voyage faites par les exilés français (Auguste de Lagarde - 1824, les frères Bacheville - 1822, le baron d'Haussez - 1837, le maréchal Auguste de Marmont - 1837), par les diplomates ou par les touristes dans l'Orient (Robert Walsh - 1828, Félix de Beaujour - 1829, Edouard Thouvenel - 1840, Félix Martin - 1850, Hippolyte Desprez - 1850, Saint-Marc Girardin - 1852, Xavier Marmier - 1854, Benjamin Appert - 1854). Après le déclenchement de la guerre de Crimée (1853-1856), à laquelle la France a participé, par les pays roumaines passent aussi des correspondants de guerre qui produisent des écrits sur la situation politique, sociale et culturelle de ceux-ci (François de Saint-Ange - 1853, Eugène Jouve - 1854, E.N. Hénocque-Melleville - 1855, dr. Joseph M. Caillat - 1854, dr. Camille Allard - 1859).

¹⁶⁰ *Ibidem*

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 382